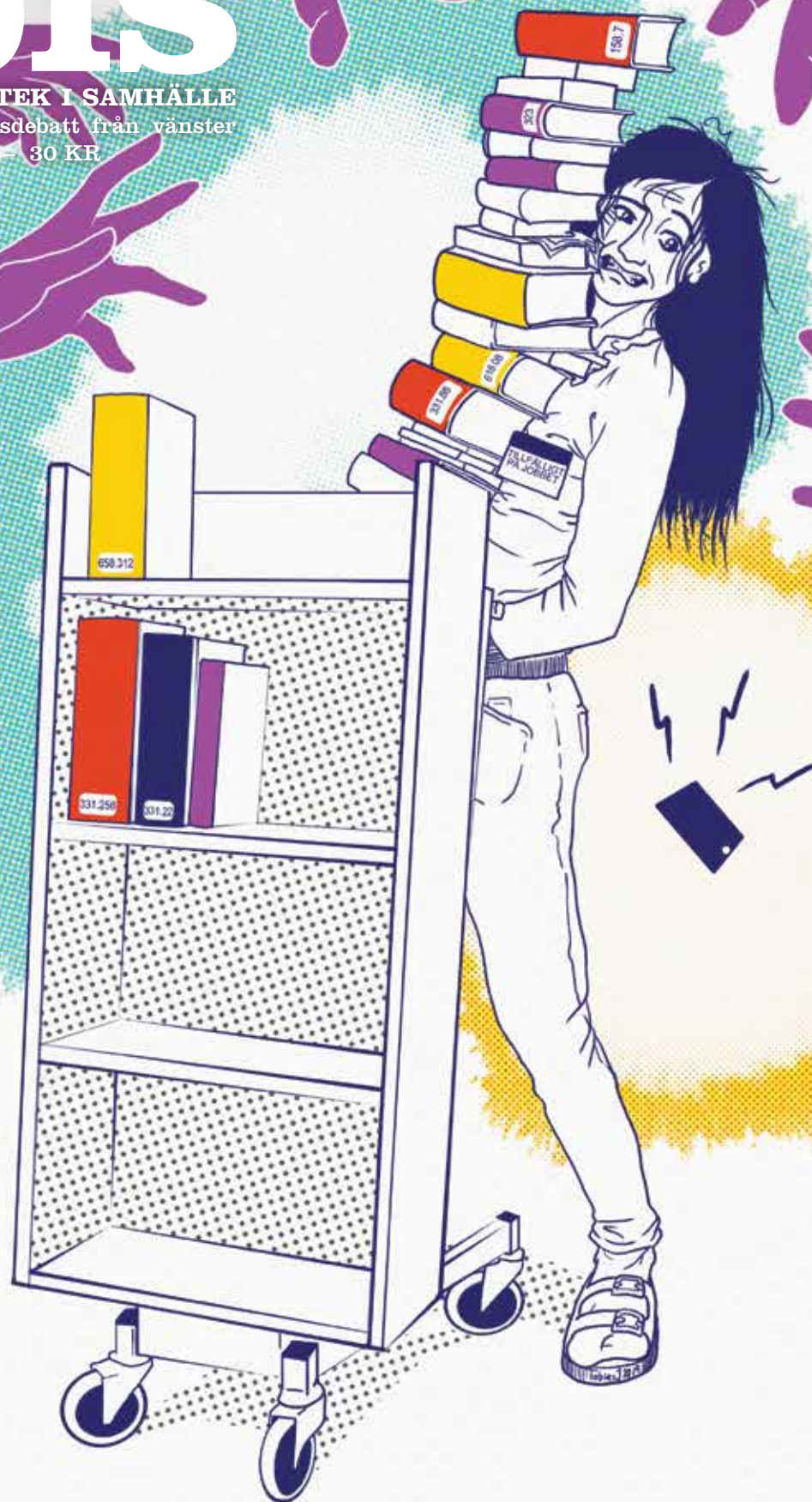

bis

BIBLIOTEK I SAMHÄLLE

Biblioteksdebatt från vänster

#1 2019 = 30 KR

bis

Tidskriften ges ut av föreningen Bibliotek i Samhälle (BiS) och utkommer med fyra nummer per år. Artiklar i *bis* publiceras i efterhand som pdf-filer på BiS webbplats enligt Creative Commons Erkännande-DelaLika 4.0 Internationell (<https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/>) – om inget annat avtalats.

Besök oss på webben

Hemsida: <http://foreningenbis.com>

Twitter: @foreningenbis

Facebook: <http://facebook.com/foreningenbis>

Kontakt

tidskriftenbis@gmail.com

Medlemskap och prenumeration

Medlemskap i BiS gäller i ett år och inkluderar prenumeration på tidskriften *bis* (fyra nummer).

- Ordinarie medlemskap: 250 kr
- Medlemskap för student, pensionär eller person utan full inkomst: 160 kr
- Stödmedlemskap: 500 kr
- Endast prenumeration: 160 kr
- Institutioner samt prenumerationer utlandet: 300 kr

Föreningens postgiro: 33 53 16-6.

Tryck

Ale Tryckteam AB

ISSN

0345-1135

Ansvarig utgivare

Lennart Wettmark

Redaktionsgrupp

Ida Holmlund, Charlotte Högberg,
Martin Persson och Tobias Willstedt

Omslag

Tobias Johansson

Grafisk form

Linus Mannervik

6. Bemanningsansällda inom biblioteksbranschen – ett sätt att kringgå LAS?
8. "Flexibelt för dem, osäkert för oss." Ett samtal mellan två bemanningsanställda
11. Inskränkningar i konflikträtten berör även biblioteken
12. Nationell biblioteksstrategi?
13. Om de poetiska vändorna och den poetiska glädjen
14. Kommersiella lösningar och digitala klyftor riskerar att skapa nya hinder för dem som behöver läsa text i tillgängligt format
18. Den nya bibliotekarieutbildningen på Södertörns högskola hoppas kunna bredda rekryteringen
19. Motiven bakom biblioteksprivatiseringar – viktiga att undersöka för att kunna förhindra att fler bibliotek hamnar i privat regi
24. Samarbete mellan folkbildning och bibliotek: tankar om ett problemkomplex
28. Recensioner

2019 #1

NYTT ÅR, NYA MÖJLIGHETER, som den klyschbenägna brukar säga. Men det är också sant. Hos *bis* märks detta i form av många nya prenumeranter på sistone. Samtidigt har föreningen BiS etablerat sig i Västerbotten med nya medlemmar och varmt engagemang, senast i form av salongen som hölls i Umeå i samband med föreningens årsmöte, där temat bibliotek och rasism diskuterades i ett panelsamtal (rapport finns på foreningenbis.com).

Det är glädjande att se att biblioteksarbetare, folkbildningsvare, studenter, kulturpersoner – etcetera – ser behoven av att organisera sig för att driva bibliotekspolitik och -kritik från vänster. Uppförbacken är påtaglig men mobiliseringen i sakfrågor som exempelvis biblioteksprivatiseringar, biblioteksrasism och biblioteksarbetsrätt, skänker tillförsikt i småblåsten. Det här numret börjar med några texter på det sistnämnda temat.

Bemanningsanställningar och inskränkt konflikträtt är två uttryck för en ökad prekarisering på arbetsmarknaden, och det är värt att fundera på hur det påverkar bibliotekssektorn specifikt, och vilka strategier för motstånd vi tar till. Detta – och mycket mer, som den klyschbenägna brukar säga, tar vi med oss in i 2019. Vi ser fram emot ett peppigt och givande år tillsammans!

Ida Holmlund och Martin Persson, nummerredaktörer

Medverkande i detta nummer

Bengt Berg. Poet och förläggare. I höst aktuell med boken *Jag går där jag gick*, dikter och foton.

Sofia Berg bor i Malmö och arbetar som vikarierande skolbibliotekarie.

Åsa Forsberg Arbetar på Universitetsbiblioteket i Lund, med bland annat tillgänglighetsfrågor och virtuellt referensarbete.

Tobias Johansson. Biblioteks-busschaufför i Umeå. Studerar för närvarande till bibliotekarie och frilansar som illustratör.

Hanna Karlsson & Joel Nilsson, syndikalister och medlemmar i Norrköpings respektive Stockholms LS av SAC.

Stellan Klint. Medicinsk bibliotekarie i Malmö.

Daniel Lind läser till bibliotekarie på distans i Borås. Han bor i Malmö och jobbar som biblioteksassistent på diverse bibliotek runt om i staden.

Lena Lundgren. Bibliotekarie och tidigare utvecklingsledare vid Regionbibliotek Stockholm.

Mats Myrstener. Pensionerad bibliotekarie, biblioteksforskare, BiS-medlem sedan 1983. Idag bl.a. medlem av redaktionen för årsboken *Folkbildning och forskning*.

Martin Persson. Arbetar med formatfrågor och tillgängliga medier, bor i Malmö.

Karin Råghall är bibliotekarie i Dorotea och medverkade nyligen i Föreningen Arbetarskrivares antologi *Jag har tänkt mycket på oss och våra utmattade kroppar*.

Röda Lina. *bis* ständiga samtidskommentator.

Tobias Willstedt är bibliotekarie verksam i Stockholm och webbredaktör åt BiS.

Amanda Lind. Foto: Riksdagen.

”Biblioteken har en helt central roll. Både för att stimulera och väcka intresse för läsande, öppna nya världar och också som en mötesplats för vårt demokratiska samhälle”

säger den nya kulturministern Amanda Lind till Sveriges Radio. Hon menar att stärkta bibliotek är en prioriterad fråga, men på frågan ifall mer nationell styrning behövs svarar Lind att hon vill avvakta den nationella biblioteksstrategin, innan några åtgärder föreslås. ”Men biblioteken är en kommunal verksamhet och jag tror att det är viktigt att biblioteksverksamheten ligger nära invånarna runt om i vårt land”, säger hon.

Författare uppmanar till kraftsamling mot nedläggning och privatisering av bibliotek

I en debattartikel publicerad i *Dagens Nyheter* i början av februari uppmärksammar Författarförbundet och ett antal författare utvecklingen med nedläggning av bibliotek, och menar att det är en demokratifråga att bibliotek utvecklas istället för avvecklas. Skribenterna menar att ”forskarna och bibliotekarierna vet att de nedåtgående spiralerna bäst bryts genom ökat utbud, generösare öppettider och kunnig personal.

Men på de flesta platser går utvecklingen inte i den riktningen. Resurserna för bibliotekariernas kompetensutveckling ligger till exempel långt under de nivåer som rekommenderas internationellt.” De uppmanar den nya regeringen att göra bibliotekens framtid till en huvudfråga i kulturpolitiken, att nedläggningen av bibliotek måste upphöra, folkbibliotek rustas upp, ett digitalt nationalbibliotek förverkligas och att ett tydligt regelverk för skolbibliotek införs så att kommuner inte kan undgå sitt ansvar.

Skribenterna lyfter också riskerna med privatisering av bibliotek, med biblioteken i Nacka som exempel. De menar att utvecklingen mot ett marknadstänkande där kvalitetskrav slås ut, läsfrämjande insatser försvagas och uppdraget att stärka demokratin skadas, förstärks med privata utförare. Även inskränkningarna det innebär för allmänhetens insyn och personalens meddelarfrihet, samt svårigheterna det kan innebära för samarbete, poängteras. ”Att privatisera biblioteken innebär en förskingring och avmodernisering i konflikt med bibliotekslagens anda”, menar skribenterna.

Debattartikeln är undertecknad av företrädare för Sveriges författarförbund samt nio författare, däribland Sara Bergmark Elfgren, Jan Guillou, och Klas Östergren. De har även startat en namnsamling på nätet: https://www.skrivunder.com/radda_biblioteken.

Motion angående utredning om bibliotek med alternativa driftsformer

Lena Lundgren, mångårig medlem i Svensk biblioteksförning och styrelseledamot för Bibliotek i Samhälle, har lämnat in en motion till Svensk biblioteksförnings årsmöte om att genomföra en ordentlig utredning av alternativa driftsformer av bibliotek. 2007 gjorde BiS en rikstäckande sammanställning av bibliotek med alternativa driftsformer, som följdes upp av en enklare kartläggning av Svensk biblioteksförning fyra år senare.

Lena Lundgren menar att situationen idag sannolikt har förändrats, då alla bibliotek i Nacka kommun nu drivs i privat regi och andra kommuner säger sig vara beredda att upphandla sin biblioteksservice, och att en grundlig och allsidig utredning behövs. Detta med anledning av diskussionen om likvärdighet, kvalitet och utvärdering av verksamheten i den offentliga sektorn, som har uppmärksammats de senaste åren, såväl som på grund av flera aktuella frågor: Hur väl uppfyller biblioteken bibliotekslagen? Hur förenas konkurrens mellan bibliotek med krav på samverkan? Vad innebär driftsformen för yttrandefrihet och meddelarfrihet?

Läs hela motionen på BiS webbplats: <https://foreningenbis.com/2019/02/01/motion-angaende-utredning-om-bibliotek-med-alternativa-driftsformer/>.

Axiell köper upp fler bibliotekssystem

I slutet av januari meddelade Axiell att de köpt upp norska Bibliotekenes IT-senter (Bibits), Bibliotekscentrum Sverige AB samt Open Library Solutions (OLS) med biblioteksplattformarna Mikromarc och Saga. Genom köpet får Axiell samarbete med ytterligare 2000 bibliotek och 300 kommuner i Norge, Sverige och Finland, skriver Axiell i ett pressmeddelande.

Bibliotekarförbundet skriver på sin hemsida, bibforb.no, att det sannolikt kommer att innebära att Mikromarc fasas ut, till fördel för webbaserade systemet Quria. Till Bibliotekarförbundet säger Axiell att systemen Saga och Mikromarc, och supporten för dem, ska fortsätta som tidigare, men tolkningen att en utfasning är på väg stöds av deras egna formuleringar: "Biblio-

teksmarknaden konsolideras globalt och det drivs av att det finns få aktörer som kan göra de betydande investeringar i mjukvara som behövs för att betjäna denna marknad på ett innovativt sätt. Genom förvärvet fortsätter vi på inslagen väg, att etablera Quria, världens modernaste bibliotekstjänstplattform", säger Joel Sommerfeldt, vd och koncernchef för Axiell Group, i Axiells pressmeddelande om köpet.

"Det er nå snart to år siden Drammen kommune valgte å gå over til Quria som sitt bibliotekssystem. Etter det har ikke Axiell meldt om nye Quria-kunder i Norge. [...] Men med Bibits-oppkjøpet for å bane vei for Quria, vil nok markedsandelen stige merkbart i årene som kommer", skriver Erling Bergan på bibforb.no.

Unga har svårt att se skillnad på reklam och nyheter

Enligt en ny studie, publicerad i *Nordicom Review*, har en stor del av ungdomarna svårt att skilja på vad som är reklam och vad som är redaktionellt innehåll på en av Sveriges största nyhetssajter. Hela 88 procent kunde inte göra skillnad på innehållet, rapporterar *Medievärlden*. De deltagare som ansåg sig bra på att kunna skilja falska nyheter och reklam från trovärdiga uppgifter visade sig prestera sämre än de med mer ödmjuk inställning till sin förmåga att skilja dem åt.

Enligt Thomas Nygren, universitetslektor

i didaktik vid Uppsala universitet, som ligger bakom studien, är problemet inte att reklamen inte är märkt som just reklam – är det utformat på ett sätt så att det ser ut som journalistiskt material så tar folk fel.

– Det som medierna behöver vara medvetna om är att även när det är utmärkt kan det vara svårt för människor att skilja nyheter från reklam. Man kan inte ta för givet att folk ska förstå bara för att man själv anser att det är tydligt, säger Thomas Nygren till *Medievärlden*.

Redaktion lämnar Elsevier i protest

Hela redaktionsrådet för den vetenskapliga tidskriften *Journal of Infometrics*, en av de högst rankade inom sitt fält, har efter länge pågående förhandlingar med ägaren Elsevier valt att lämna tidskriften. Beslutet är i protest mot Elseviers höga avgifter för open access-publicering, begränsade tillgänglighöjande av citeringsdata samt kontroll av vetenskapligt arbete. "They contend that scholarly journals should be owned by the scholarly community rather than by commercial publishers, should be open access under fair principles, and publishers should make citation data freely available", skriver *Inside Higher Ed*.

Redaktionsteamet lanserar istället en ny tidskrift, inom samma ämnesområde, med titeln *Quantitative Science Studies*. De beskriver det som att tidskriften ska verka för, och drivas av, vetenskapssamhället och ägas av International Society for Scientometrics and Informetrics (ISSI) och publiceras i samarbete med MIT press. Den är helt öppet tillgänglig, med publiceringsavgifter på ungefär hälften av *Journal of Infometrics* avgifter. För de forskare som inte kan betala publiceringsavgift, kommer dessa att tackas av TIB – Leibniz Information Centre for Science and Technology and University Library, de första tre åren.

Slopade förseningsavgifter och automatiska omlån

Den 1 januari 2018 slutade Karlskoga bibliotek med förseningsavgifter, ett val som har uppmärksammats framför allt för vad utvärderingen av förändringen visade: svinnet av böcker ökade inte och i längden sparade biblioteket pengar på grund av att personal inte behövde ägna sig åt den administration som förseningsavgifterna kräver, utan kunde ägna sig åt andra delar av verksamheten, rapporterar *Biblioteksbladet*. Peter Alsbjör tar i sin blogg upp att denna utveckling är del av en större bibliotekstrend, att biblioteken antingen slopar förseningsavgifter eller inför automatiska omlån, i de bibliotekssystem som tillåter det.

Bemanningsanställda inom biblioteksbranschen – ett sätt att kringgå LAS?

De senaste årtiondena har bemanningsföretag blivit allt vanligare – även inom biblioteksbranschen. Umeå är en av de städer som anlitar bemanningsföretag för vikarieförsörjning. ”Det hela kan sammanfattas med två ord: nödvändigt ont”, säger Maria Lindgren, fackligt aktiv i Umeå.

Text: Karin Råghall

Kulturhuset Väven i Umeå med bland annat stadsbiblioteket.
Foto: Fredrik Larsson photography (via Wikimedia Commons, CC BY-SA)

BEMANNINGSFÖRETAGENS INTÅG i biblioteksvärlden kan beskrivas som allt från ökad flexibilitet till ökad otrygghet, beroende på vem man frågar. *bis* har intervjuat Maria Lindgren, bibliotekarie på Umeå stadsbibliotek och vice ordförande i Visions avdelning på Umeå kommun, om hur hon ser på frågan ur ett fackligt perspektiv.

– Vi är i grunden negativa. Vi tycker att man ska vara anställd hos den arbetsgivare där man jobbar, säger Maria Lindgren.

Hon poängterar att de bemanningsanställda är uppskattade som kollegor och behövs för att servicen till bibliotekets besökare ska fungera – det är själva formen hon är kritisk mot.

När Maria Lindgren själv började jobba 1999 blev hon timanställd av kommunen. Sedan 2010 har folkbiblioteken i Umeå anlitat bemanningsföretag för vikariebehov. Valet

att använda bemanningsföretag handlade från arbetsgivarens sida delvis om att det inte fanns tjänsteutrymme för att erbjuda tillsvidareanställning till vikarier som jobbat länge, berättar Maria Lindgren.

Det infördes alltså för att slippa ”lasa in” folk?

– Ja, bemanningsföretagen används ju för att kringgå LAS.

Visions strategi gentemot bemanningsföretagen är att försöka se till att de används i så liten utsträckning som möjligt. Enligt Maria Lindgren får de endast användas för att täcka upp vid sjukdom, kortare ledigheter och arbetsanhopning upp till 14 dagar, men det är inte alltid lätt att efterleva – inte heller från fackets sida. Ett exempel är att bemanningsanställda regelmässigt bokas in för pass på stadsbiblioteket vissa helgdagar.

– Vi täcker inte helgerna fullt ut med ordinarie personal. Men då krockar det med att ordinarie personal inte vill jobba så många helger, säger Maria Lindgren.

Det blir alltså en konflikt mellan er vilja att begränsa användningen och att företräda de fastanställdas intressen?

– Ja, det blir det. Hela bemanningen är en jättetydlig utmaning.

Jämfört med bibliotekspersonal som har tillsvidareanställningar har personer med osäkra anställningar – i synnerhet bemanningsanställda – en otrygg tillvaro. Inte minst då det svenska välfärdssystemet bygger på att man har en fast heltidsanställning. Bemanningsanställda har således svårare att kvalificera sig för a-kassa, får lägre sjukpenninggrundande inkomst och lägre framtida pension. De får också svårare att planera inkomst och vardag, liksom att få hyreskontrakt eller bostadslån. Flera studier visar också på samband mellan osäkra anställningsformer och ohälsa.

Lönen är också lägre. För bemanningsanställda på biblioteken i Umeå ligger den på 121 kronor i timmen för såväl utbildade som outbildade bibliotekarier.

Maria Lindgren ser trots allt att de som jobbar som bemanningsanställda på biblioteken kan få en viktig arbetslivserfarenhet. Många – om än inte alla – är studenter som jobbar vid sidan av studierna.

Samtidigt ser hon en risk att bemanningsanställda utnyttjas. Men det är inte alltid missförhållanden kommer till fackets kännedom, eftersom benägenheten att påtala brister och kräva bättre villkor minskar när man har en otrygg anställning och ska konkurrera med andra om timmar. Enligt Maria Lindgren finns inte heller några etablerade kommunikationskanaler mellan facket och bemanningsanställda.

Är det något ni har pratat om att skapa?

– Nej, inte lokalt. Jag vet att det förekommer sådana diskussioner på nationell nivå, i och med att det blir allt vanligare med bemanningsföretag.

Hur ser du som fackligt aktiv på att bemanningsan-

ställda är bland dem som har sämst arbetsvillkor på arbetsplatsen – samtidigt som de har svårast att påverka?

– Det är klart att det är en problematik, därför behöver vi begränsa det så långt det är möjligt. Vi tycker ju att det är viktigt att man har en fast anställning. De personerna som är bemanningsanställda har inte den trygghet vi kämpar för.

Ser du någon annan lösning utöver att begränsa användningen av bemanningsföretag? Till exempel att organisera bemanningsanställda?

– Det skulle kunna vara en väg att gå.

Organisering försvåras dock av att de fackförbund som huvudsakligen organiserar folkbibliotekens anställda, DIK och Vision, inte självklart organiserar bemanningsanställda. Studenter kan vara medlemmar i båda facken. Men för att vara medlem i egenskap av bemanningsanställd kräver DIK att man har en akademisk examen. Vision organiserar inte bemanningsanställda utan hänvisar till Unionen. Rätten att utföra fackligt arbete på arbetstid är också i praktiken svår att utnyttja.

”Möjlighet för personer med kort eller ingen arbetslivserfarenhet”

Med anledning av den kritik som lyfts fram mot bemanningsanställningar på folkbiblioteken i Umeå hörde bis av sig till Ingerd Frankki, bibliotekschef vid Umeå stadsbibliotek och bad henne kommentera frågan om bemanningsföretag i biblioteksverksamheten.

I vilken omfattning anlitar kommunen bemanningsföretag för bemanning av kommunens folkbibliotek?

– Umeå kommun har elva folkbibliotek och en biblioteks-buss och totalt nästan 100 medarbetare. Under 2018 nyttjade biblioteken det av kommunen upphandlade bemanningsföretaget med motsvarande 1,45 årsarbetare. Det utgör cirka 1,6 % av den totala personalkostnaden för biblioteksverksamheten.

Hur ser er policy ut för när bemanning via bemanningsföretag är godtagbart? Vi har fått indikationer på att bemanningsanställda tas in regelbundet och inte bara vid exempelvis sjukdom, kortare ledigheter, etcetera.

– Vår policy är att vi nyttjar bemanningsföretag vid behov som sjukdom eller kompetensutveckling understigande 14 dagar. I de fall då bemanningsföretag har anlitats för regelbundna eller återkommande anställningar har det berott på svårighet att rekrytera vikarier då det handlat om få timmar/vecka ofta på närbibliotek.

Varför anställer inte kommunen personal direkt, utan väljer att gå omvägen via bemanningsföretagen?

Det pratas ju mycket i dag om att facket försvagas. Hur ser du på bemanningsföretag ur den aspekten?

– Det är ju ett tydligt problem. Det är en relativt oreglerad anställningsform som hamnar utanför LAS och bygger på att det är korta, otrygga anställningar.

Källor och lästips

Alfonsson, Johan (2018). *Nomaderna på den svenska arbetsmarknaden – det otrygga arbetslivets framväxt och effekter på klasstrukturen*. Katalys rapport no 44.

Bernhardt, Victor (2012). *Otrygg på jobbet – otrygg i systemet*. Arena Idé.

Tuuloskorpi, Frances (red.) (2010). *Hopsnackat*.

Tuuloskorpi, Frances (red.) (2012). *Hopskrivet*.

Wingborg, Mats (2012). *Globalt perspektiv på osäkra och otrygga anlitandeformer i arbetslivet*. Arena Idé.

– Bemanningsarbetet vid korttidsfrånvaro är ett mycket tidskrävande arbete för cheferna. Vikariepool eller bemanningsföretag är de kända alternativen för att snabbt kunna hitta vikarier och minska arbetsbördan för den ordinarie personalen och för att slippa stänga bibliotek vid till exempel sjukfrånvaro.

Hur ser ni som arbetsgivare på en kritik om att bruket av bemanningsföretag kan ses som ett sätt att kringgå LAS, eftersom kommunen inte är tvingad att erbjuda tillsvidareanställning för vikarier som har arbetat en längre tid hos er?

– Jag kan förstå kritiken men erfarenheten hos oss är snarare att de flesta av de som arbetat i verksamheten via bemanningsföretaget har fått erfarenhet och fått möjlighet till anställningar när vikariat eller tjänster utannonserats vilket sker med stor regelbundenhet. Det är en möjlighet för personer med kort eller ingen arbetslivserfarenhet att pröva på arbetet och visa sina kompetenser och det ger ökad möjlighet att komma ifråga när rekryteringar görs.

Bemanningsanställd personal har sämre villkor och mindre trygghet i sin anställning än kommunanställd personal. Dessutom kan det vara svårare att engagera sig fackligt för att vara med och påverka sina arbetsförhållanden. Vilket ansvar har kommunen för bemanningsanställdas trygghet på jobbet?

– Introduktion av alla anställda i allt vad det innebär att arbeta i en offentlig verksamhet är självklar även för den personal som kommer via bemanningsföretagen.

Martin Persson

”Flexibelt för dem, osäkert för oss.” Ett samtal mellan två bemanningsanställda

bis lät två före detta bemanningsanställda på folkbibliotek samtala om sina erfarenheter. Personerna har fortfarande otrygga anställningar och har därför bett att få delta under fingerade namn.

ANNA: Det känns som att livet står på paus när man är bemanningsanställd. Man kan aldrig kan planera något. Man hoppas att det ska vara värt det – att man ska få tillräckligt med erfarenhet för att sen kunna få ett tryggare jobb och fortsätta sitt liv.

FREJA: Så tänkte jag när det gäller sociala relationer: när det här är över, då ska jag vara en bra kompis och partner.

ANNA: Det var svårt att ha ett socialt liv eftersom man aldrig visste om man måste iväg.

Man bortprioriterade allt som inte kändes helt nödvändigt. Jag hade jättesvårt med rutiner för jag visste aldrig när jag skulle få paus eller var jag skulle vara.

FREJA: Precis. Våra arbetspass var ju ofta förlagda över de tider då man vanligtvis äter. Vissa gånger jobbade jag ensam 16–20. Jag skyndade mig att ta några tuggor av en smörgås som jag hade gömd under disken när inga besökare såg.

ANNA: Jag hade så oregelbundna tider att jag slutade känna hunger. Jag gick ner tio kilo i vikt under den där perioden.

FREJA: Det är ju allvarligt!

ANNA: Ja, för min hälsas skull var det jättedåligt att vara bemanningsanställd, men för erfarenhet inom bibliotekarieyrket var det väl värt det.

FREJA: Det är ett högt pris.

ANNA: Ja. Men det visste jag inte innan.

FREJA: Varför du började jobba som bemanningsanställd?

ANNA: Alla sa att man behövde erfarenhet för att få jobb efter utbildningen till bibliotekarie. Bemanningsföretagen var enda möjligheten att få in en fot på folkbiblioteken här.

FREJA: Ja. Jag kom ihåg att jag blev chockad när jag fick reda på lönen.

ANNA: Jag med. Jag försökte argumentera för högre, men min tidigare arbetslivserfarenhet och utbildning var inget värt.

FREJA: Minns du när ett bemanningsföretag byttes ut mot ett annat efter en upphandling? Då fick jag sänkt lön.

ANNA: Vad värdelöst!

FREJA: Det var bara några kronor, men det blir ändå ett sådant hån när man redan har osäkra arbetsvillkor och kass lön. Det där bytet var för övrigt en enda röra. Ingen kunde säga ifall man behövde söka sitt jobb på nytt. Så jag gjorde det, såklart. Jag blev inbokad på intervju med det nya bemanningsföretaget och la ner ganska mycket tid på att förbereda mig. Sen visade det sig att ”intervjun” bara var en informationsträff.

ANNA: De visste redan att de ville anställa dig?

FREJA: Ja, men ingen kunde säga det.

ANNA: Jag är så trött på att vara fast i det här träsket av osäkra anställningar! Jag vill kunna börja planera mitt liv. Jag vill veta vad jag har för inkomst. Jag vill kunna säga till folk att jag ska komma och hälsa på dem – och veta att jag kommer att kunna det. Inte att allt kan ändras i sista sekund hela tiden.

FREJA: Vissa försöker ju rättfärdiga bemanningsföretag med att det är en väg för unga in i arbetslivet. Men vi är ju inte så unga. Vi har båda haft många jobb innan. Jag tänker att vi nog inte är ensamma om att vara less.

ANNA: Nej. Jag kan inte tänka mig att någon bemanningsanställd känner ”äh vad det är härligt, jag känner mig så fri”. Jag kände mig absolut inte fri. Jag kände bara att jag inte kan räkna med någonting, och det suger.

FREJA: Även om det är schyst att kunna jobba extra under studietiden och få erfarenhet hade det varit skönt att vara anställd direkt av kommunen. Så kunde man få bättre information, känna sig mer som en del av de arbetsplatserna och kanske få något högre lön – när de inte behöver betala den där mellanhanden.

ANNA: Anledningen att kommunen anlitar bemanningsanställda är ju för att slippa riskera att råka lasa in någon.

FREJA: Flexibelt för dem, osäkert för oss.

ANNA: Jag tycker det har varit jättestressigt att var bemanningsanställd.

FREJA: Det var väl tänkt att fungera så att de bara skulle erbjuda oss pass när vi hade skrivit in oss som tillgängliga i en kalender. Om det hade funkade, så hade vi ju kunnat planera våra liv bättre. Men det funkade ju aldrig.

ANNA: Nej, aldrig. Gud vad mycket sms-kontakt jag har haft med dem. Fram och tillbaka, hela dagarna. Det tog jättemycket tid och tankeenergi att administrera vart man skulle och när. Ibland ombads jag bara "vara beredd". Det hände att jag jobbade på tre olika bibliotek samma dag.

FREJA: Och du fick inget betalt för tiden däremellan.

ANNA: Nej, bara när jag var på plats.

FREJA: Det är ändå galet.

ANNA: Det jag blev allra mest stressad av var att de ringde även när jag markerat i schemat att jag inte var tillgänglig. Jag behövde koppla av och hade rest bort, och sagt till dem att det var lönlöst att ringa. Ändå ringde de. Jag var sjuttio mil bort men de gav sig inte, de frågade om det inte fanns något tidigare tåg jag kunde ta.

FREJA: Det är så tråkigt att de inte respekterade den enda lilla friheten man har, att faktiskt kunna resa bort ibland, när man inte har några fasta pass.

ANNA: Ja, det hände mig många gånger. Jag försökte bli hårdare med att säga nej, men oftast lyckades de övertala mig.

FREJA: Särskilt i början tyckte jag det kändes svårt att säga nej. Jag tänkte: om jag säger nej för ofta kommer de ta in någon annan och sluta ge mig pass.

ANNA: Så var det ju också. Jag träffade flera andra som jobbade för samma bemanningsföretag som sa nej lite för ofta – och de blev inte erbjudna pass.

FREJA: Kom du ihåg när vi startade den där Facebook-gruppen för bemanningsanställda i stan? Jag blev så himla glad då.

ANNA: Jag med!

FREJA: Jag insåg hur mycket jag hade saknat ett sådant forum. Innan dess kändes det mest som att vi var konkurrenter, fastän jag samtidigt tänkte att vi borde prata ihop oss. Tyvärr upplevde jag att det inte blev så mycket aktivitet i gruppen. Kanske var det för stor omsättning på folk?

ANNA: Ja, det tror jag.

FREJA: Det var ju svårt för nya att få veta att gruppen fanns, om man inte råkade träffa på någon av de andra.

ANNA: Och det gjorde man nästan aldrig. Första gången jag träffade er andra var när vi alla skulle gå utbildning i bibliotekens nya system. Ni var ju jättetrevliga...

FREJA: ... såklart!

ANNA: Ja! Det var jätteskönt att vi äntligen kunde prata med varandra om hur vi hade det, jag passade på att ta upp en massa saker jag funderade på.

FREJA: Det fanns inget självklart forum för det annars – det hade verkligen behövts. Förresten, kände du att du hade möjlighet att påpeka saker som inte funkar eller ställa krav?

ANNA: Nej. Det kändes inte som att jag hade något inflytande alls. Du då?

FREJA: I början gjorde jag absolut inte det. Då försökte jag bara vara smidig, tillgänglig, du vet. Allt för att få fler pass och få vara kvar. Men med tiden kunde jag ändå vara mer öppen med vissa personer som jag lärde känna. En del uppmuntrade också förslag på förbättringar.

ANNA: Personalen på biblioteket jag oftast jobbade på lyssnade på mig och brukade också fråga mig vad jag tyckte. Där kände jag mig ändå som en i gänget. Men på de ställen jag var mer sällan sa jag ingenting.

FREJA: Var det någon från facket som pratade med dig någon gång?

ANNA: Nej, aldrig. Tyvärr tyckte jag att det kändes meningslöst att engagera mig i facket. Jag hade så otroligt osäkra arbetsvillkor så jag skulle ändå aldrig våga ställa några krav. Jag kände mig väldigt utbytbar.

FREJA: Jag kände också att jag var så stressad i min livssituation i stort att jag inte kom mig för. Och hur skulle det låta om jag frågade bemanningsföretaget: "Kan jag få några extra timmar för att gå på fackklubbsmöte?"

ANNA: Haha. Åh, det är sorgligt att det känns som en så omöjlig sak att fråga.

FREJA: Ja!

ANNA: Det är sorgligt att vi som allra mest borde organisera oss för att vi har sämst villkor, vi organiserar oss inte för att vi är så utbytbara.

FREJA: Tänker du att det har varit någon fördel för dig att ha den här typen av jobb?

ANNA: Inte själva bemanningsanställningen. Däremot är jag tacksam för erfarenheten och för att jag fick referenser som jag kunde använda senare.

FREJA: Jag tycker det är svårt att veta om man ska vara tacksam eller känna sig utnyttjad.

ANNA: Ja, alltså det är lätt att känna sig utnyttjad. Men utåt sett var man alltid glad och trevlig. Jag kände hela tiden pressen att jag måste visa min bästa version av mig själv. Varenda dag.

FREJA: Det kändes som att jag jobbade jämt samtidigt som jag försakade att träna, umgås med vänner och partner eller göra kulturella grejer – ändå var det alltid så löjligt lite på lönebeskedet. Jag funderade ibland på om det var värt det. Samtidigt ville jag ha ett jobb i framtiden, så jag fortsatte.

Har du liknande erfarenheter som du vill dela med dig av? Skriv till *bis*!

Illustration: Stellan Klint.

Inskränkningar i konflikträtten berör även biblioteken

Vad händer när de fackförbund som organiserar merparten av landets biblioteksarbetare inte tar strid för fackens möjligheter att vidta konfliktåtgärder? Du och dina kollegor kommer inom kort ha mycket färre verktyg att påverka er gemensamma arbetsmiljö och ta strid mot orättvisor på arbetsplatsen med, varnar Hanna Karlsson och Joel Nilsson.

SOMMAREN 2018 STÄLLDE sig förbundsledningarna i LO, TCO och Saco sida vid sida med Svenskt Näringsliv för att presentera ett lagförslag om omfattande inskränkningar i konflikträtten. Detta i en tid då det strejkas så lite att de flesta av oss glömt bort hur man gör, trots den ojämlikhet och de orättvisor som alltjämt präglar arbetsmarknaden. Förslaget innebär i korthet att makten ytterligare förskjuts till arbetsköparnas fördel. Möjligheten för dem att teckna avtal med valfri facklig motpart och därmed stänga ute alla andra fackförbund från inflytande ökar med förslaget. Kort sagt: förutsättningarna för att bedriva facklig kamp ute på våra arbetsplatser kommer inom kort att försämrast kraftigt. Regeringen har bråttom att klubba igenom förslaget och kommer lägga fram det för riksdagen redan i början av maj, innan dess att protesterna hinner växa sig starka nog att sätta stopp för det.

Det är en skam att de fackföreningar som idag organiserar större delen av bibliotekariekåren är beredda att sälja ut de rättigheter som generationer av arbetare kämpat hårt för att uppnå.

Storfacken inom vår bransch framstår mer som intresseorganisationer för enskilda yrkesgrupper än som kamporganisationer med uppgift att försvara medlemmarnas intressen. Men inga inspirationsföreläsningar eller karriärcoacher i världen kan förändra maktförhållandena på våra arbetsplatser. Ingen skugga ska falla över de fackliga företrädare på lokal nivå som gör ett ypperligt arbete för sina medlemmar. Mot bakgrund av det framstår pamparnas svek som än större. DIK borde självklart ta strid för sina medlemmars intressen och gå i opposition mot lagförslaget, om inte annat i solidaritet med de fristående fackföreningar som kommer att drabbas hårdast.

Som arbetare kan vi när som helst hamna i situationer som kräver att vi använder de få verktyg vi har för att sätta press på arbetsköparen. Det kan handla om att försöka sätta stopp

för en privatisering av ett folkbibliotek eller att sprida information om att en arbetsköpare vägrat betala ut lön till en kollega. Att då upptäcka att endast de sämsta och mest trubbiga verktygen finns kvar i den fackliga redskapsboden och att de mest effektiva verktygen i all hast slängts bort av våra egna fackliga företrädare borde vara nog för att se behovet av en nytändning inom fackföreningsrörelsen.

Som syndikalister har vi valt att vara med i ett fackförbund utan fackpampar. Vi, i likhet med Hamnarbetarförbundet och andra fria fackföreningar, ansluter oss till den självklara principen att makten i en fackförening bör utgå ifrån medlemmarna. Vi och våra kollegor känner vår situation bäst och vi besitter den kompetens som krävs för att föra vår egen talan på arbetsplatserna. Det behövs ingen expertis för att bedriva facklig kamp. Det kan räcka med en diskussion i fikarummet, en gemensam protest mot för mycket helgarbete, en enkel överenskommelse kollegor emellan. En organisation som på ett trovärdigt sätt vill representera biblioteksarbetare kan inte samtidigt organisera chefer, arbeta för ökad lönespridning och skaka hand med näringslivet bakom ryggen på sina egna medlemmar. Så agerar inte ett riktigt fackförbund.

Biblioteken spelar en allt viktigare roll i ett samhälle med stora klassklyftor och alltmer kommersialiserade stadsutrymmen. Det finns ingen annan plats i samhället dit trösklarna är lika låga som till våra folkbibliotek. Universitets-, skol- och specialbibliotek utgör tillsammans med folkbiblioteken en viktig del av navet i vårt demokratiska samhälle. Men biblioteken är ingenting utan sina anställda. Det är ju vi som gör jobbet! Självklart ska vi kunna kräva inflytande över våra arbetsplatser. De rättigheter vi idag tar för givet vilar i grunden varken på lagstiftning eller på arbetsköparnas goda vilja. De vilar på vår förmåga att se varandra som kollegor, att prata oss fram till gemensamma krav och komma överens om att trots våra olikheter backa varandra i konflikter med arbetsköparen.

Som biblioteksarbetare har vi mer gemensamt med arbetare inom andra branscher än vad vi har med våra egna chefer. Konflikträtten är värd att försvara, inte bara för vår egen skull utan för alla i Sverige som säljer sitt arbete. Gör det tillsammans, antingen genom att sätta press på ditt nuvarande fackförbund eller gå med i ett som vill göra skillnad på riktigt.

*Hanna Karlsson, Norrköpings LS av SAC Syndikalisterna
Joel Nilsson, Stockholms LS av SAC Syndikalisterna*

Nationell biblioteksstrategi?

Den 7 mars (mitt under arbetet med detta nummer av *bis*), överlämnades förslaget till nationell biblioteksstrategi till den nya kultur- och demokratiministern Amanda Lind på KB. Eftersom ett utkast publicerades i maj 2018, var inte spänningen på högsta nivå, men hörsalen på KB var ändå fullsatt när Erik Fichtelius presenterade förslagen och överlämnade *Demokratis skattkammare* till Amanda Lind. Fjorton rapporter, tio filmer, massor av remissvar, synpunkter och anteckningar från så kallade dialogmöten har kokats ner till ett betänkande på bara 32 sidor. Fichtelius förklarade det med, att eftersom den nationella *säkerhetsstrategin* är på bara 28 sidor, ska kulturstrategin inte behöva vara mera omfattande. (Varför inte, undrar man?) Amanda Lind tackade för utredningen, talade kort om yttrandefrihetens nödvändighet och menade att arbetet med strategin hade genererat en livlig diskussion i media om bibliotekens roll i samhället.

Presentationen avslutades med den dokumentärfilm (långfilm!) som utredarna har låtit producera för att spegla biblioteken som skattkammare. Den var bitvis informativ men vilka är målgruperna, var vi flera som undrade.

Vad innehåller då betänkandet? "Bibliotek för alla" är visionen och "Mål" är biblioteken som en förutsättning för vårt demokratiska samhälle. Under rubrikerna Samhällets öppna rum, Läsning, Lärande, Forskning, Nationella digitala bibliotekstjänster och Gemensam infrastruktur återfinner läsaren, trots att Fichtelius menade att mycket hade ändrats efter det förra utkastet, i stort sett samma diskussioner och allmänna förslag. Glädjande nog har ändå barnperspektivet, efter flera påstötningar från bland andra BiS, äntligen fått ett eget avsnitt ("Barnens rätt"), även om det innehåller få idéer till insatser.

Som en konsekvens av ambitionen att hålla betänkandet kort ingår märkligt nog inte de konkreta förslagen i den tryckta versionen utan de är samlade i ett särskilt, fristående "reformpaket" om 250 miljoner kronor innehållande

- stärkta skolbibliotek, 50 mnkr
- stärkta bibliotek för nationella minoriteter och urfolk, 40 mnkr
- stärkt mångspråkig biblioteksverksamhet, 20 mnkr
- stärkta nationella digitala bibliotekstjänster, 90 mnkr
- stärkt nationell struktur för kompetensutveckling inom biblioteksväsendet, 25 mnkr,
- och stärkt nationell biblioteksmyndighet, 25 mnkr.

bis återkommer i nästa nummer med en närmare granskning av utredningen och förslagen. Men vid en snabb läsning av själva betänkandet kan man iakttä en intressant skillnad i användningen av de verb som uttrycker hur utredarna viktat sina olika förslag. Man kan se en trappa med följande steg: *kan* (ca 100 st), *behöver* (ca 60), *bör* (ca 80), *måste* (ca 50) och *krävs* (ca 20), alltså många idéer, färre uppfordrande krav.

Lena Lundgren

Om de poetiska vådorna och den poetiska glädjen

HAN VAR EN BILDAD karl, Vilhelm, byggnadsarbetare och väl förtrogen med både skönlitteratur och mer faktagrundad litteratur. Även poesi kunde han uppskatta och recitera vid köksbordet. Fröding och Dan Andersson, byggediktaren Gunnar Ehne på mål. Men den nya dikten, den som lämnat rim och meter bakom sig, den stod han frågande inför. ”Det är som att köra med snöplog i vattnet”, sa Vilhelm, ”det svallar till och sen rinner vattnet tillbaka.”

Bengt Berg. Foto: Yimei.

Jag kommer att tänka på Vilhelms kritiska hållning till modernistisk dikt, när nu någon sorts poesidebatt pågår i tidningsspalterna. Den framstår som en skuggfäktning med välslipade värjor, attacker mot påstådda (men osynliga) litterära frontlinjer. Några namn plockas fram som alibin ur snöröken. Det hävdas att dikten fått punktering, blivit stående i vägkanten oförmögen att komma fram. Poesins plog har kört fast – i brist på snö och motstånd. Villrådig och tom, översigiven vilar den där den står.

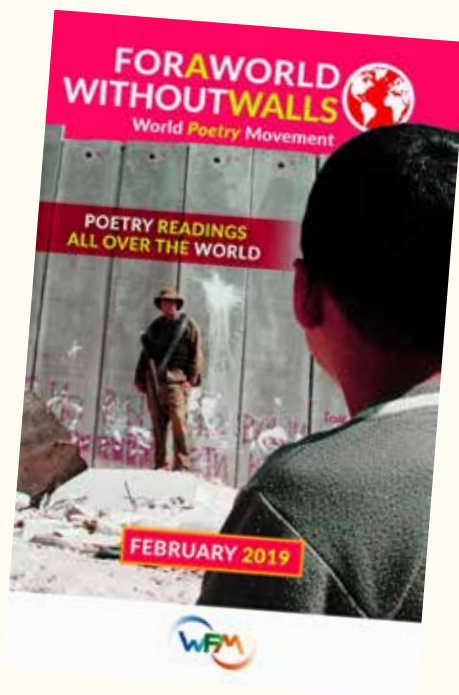
Vem ska förmedla arbete till den arbetslöse när arbetsförmedlarna sagts upp? Vem ska läsa dikterna när kritikerkåren slår knut på sitt eget språk, eller gett upp av annan orsak? Det skrivs mer än någonsin, men det läses desto mindre. Vad kan det bero på? Eller: Stämmer detta?

Kan det vara så att det läses mindre av en viss sorts poesi i jämförelse med annan. Kan det vara så att det finns en dikt som lever sitt eget liv bortom kultursidornas balkonglådor? Har de kritiker som påstår sig veta allt om samtidens poesi (ej det begränsande begreppet ”samtidspoesin”, nota bene) verkligen läst alla de diktsamlingar eller på annat sätt publicerade dikter som skrivits under de senaste åren? Svaret är helt enkelt: nej. Det är ett antal utvalda ”namn” som sorteras fram och upphöjs till *vår tids poesi*. Det finns väl få mer hierarkiskt präglade tio i topp-listor än just poesins, eller?

En hel del av dessa prisade och uppmärksammade diktsamlingar innehåller självklart alldeles strålande och angelägen poesi, både som förnyande men även som en länk i traditionens kedja. Ingen tvekan om det. Men så mycket som hamnar utanför! Du som inte syns finns inte, brukar det heta i reklamsammanhang – vilket är högst giltigt även i den lyriskä ortagården.

När en ny poesidebatt riggas brukar omvärldsanalysen i bästa fall sträcka sig över Sundet, se på danskarna och gör självvrannsan!

Affisch för World Poetry Movement.

För en ishockeyspelare gäller det att ha flera goda kvalitéer: styrka, teknik, snabbhet, men också *split vision*: Att kunna införliva både med- och motspelare i den just nu rådande matchbilden. Att det hela tiden pågår snabba förändringar och dramatiska bataljer på isen. Matchen handlar inte bara om pucken, utan också om hur spelarna och laget förhåller sig till det som just nu råder, och hur de hanterar det lilla svarta underverket som i brist på bättre heter puck.

Byt ut puck mot poesi och tänk efter vad som skulle kunna hända om man lät ett något större antal puckar hitta sina olika vägar mot nätmaskorna!

Under februari månad kommer det världen runt att reciteras dikter i större och mindre sammanhang. I cirka 150 länder arrangeras uppläsningar av WPM, World Poetry Movement, på universitet och bibliotek, men också på gator och torg, i basarer och trånga gränder, på caféer och i parker. Det finns ett enormt intresse för poesi runt om i världen, både folkligt förankrat och inbegripet i akademiska miljöer. Vårt problem, utnämnt till poesins marginalisering, kan tyckas främmande i många andra verkligheter än vår egen. Kan det bero på att poesin inte förpassats till ett intellektuellt isolat, utan att den spelar en viktig roll också för kampen ute i det samhälle som den är en naturlig del av – människovärdet, demokratin, jordens överlevnad – men också uttrycker de inre känslorna om längtan, kärlek, saknad, sorg ...

Kampanjen lär inte åstadkomma en värld utan murar, men möjliggöra för ett äventyr med dikter utan gränser.

Bengt Berg

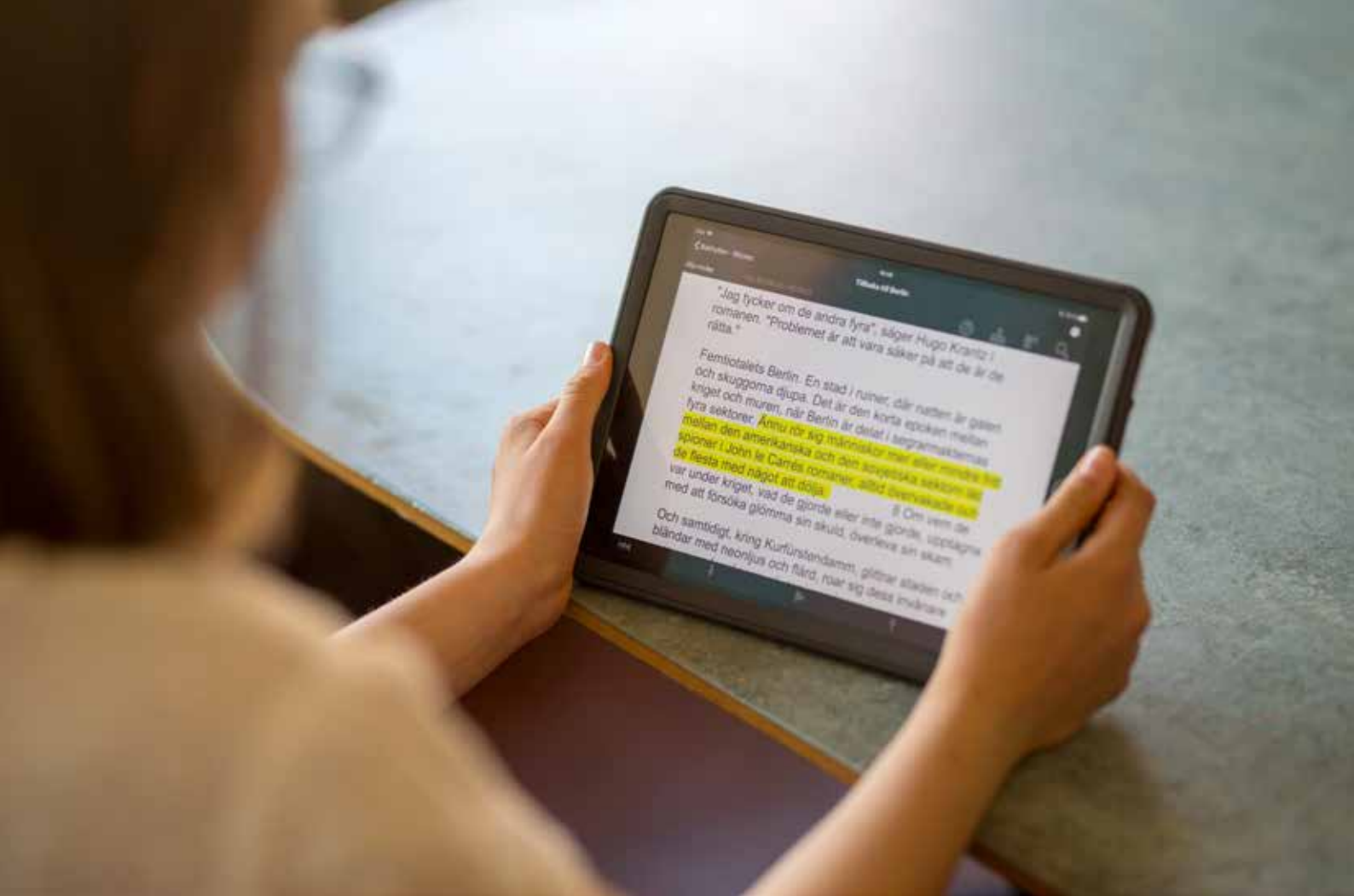

Foto: Liza Simonsson.

Kommersiella lösningar och digitala klyftor riskerar att skapa nya hinder för dem som behöver läsa text i tillgängligt format

Nya lösningar för digital distribution av litteratur, nyheter och samhällsinformation skapar både möjligheter och hinder för de som behöver läsa text i tillgängligt format. Tobias Willstedt reflekterar över bibliotekens samarbete med Myndigheten för tillgängliga medier (MTM) i relation till det stora digitala skifte vi står inför.

Text: Tobias Willstedt

LÄSNING ÄR VIKTIGT. En välfungerande demokrati förutsätter att medborgarna har tillgång till den kunskap och information de behöver. Ett jämlikt och gott samhälle ger alla möjlighet att bilda sig och växa som människor.

Internet, smartphones, sociala medier, surfplattor och de system, varor och tjänster som kan komma att ersätta dem har gett oss anledning att tala om förändringar som motsvarar dem som Gutenbergs tryckpress satte igång. Allt fler läser numera digitalt genom kommersiella abonnemangstjänster som Storytel eller Bookbeat eller genom bibliotekstjänster som MTM:s Legimus och barnboksappen Bibblix. Parallellt med detta finns det personer som inte har råd eller möjlighet att hänga med i förändringen. Den nya tekniken och klyftan mellan dem som har tillgång och förståelse för den och de som inte har det skapar ett medieklimat med risk för exkludering av vissa grupper.

”Gå till biblioteket så hjälper de dig”

Bland dem som har svårt att använda sig av digitala tjänster finns många personer med funktionsnedsättning. Till exempel visar en undersökning som Synskadades Riksför-

bund (SRF) gjort att 25 procent av deras medlemmar aldrig har använt internet.¹

En undersökning som visar på ett liknande resultat, men med ett bredare anslag, var ”Svenskarna med funktionsnedsättning och Internet” som nyligen gjordes av organisation Begripsam. Deltagare i Begripsams undersökning var personer med olika funktionsnedsättningar som add, adhd, afasi, autismspektrum, bipolär, depression-ångest, dyskal-kyli, dyslexi, stroke, språkstörning, synnedsättning och utvecklingsstörning. När Begripsam summerar sin undersökning och den övergripande frågan om huruvida internet är svårt så tycker 48 procent av deltagarna i undersökningen att det är det. Man kan också se i ”Svenskarna med funktionsnedsättning och Internet” att det finns en stor kunskapsbrist som leder till problem med att använda smarta telefoner. Skillnaderna är stora mellan de olika grupperna som finns representerade i undersökningen, men resultatet visar på en tydlig tendens.²

Kort sagt kan man se, att det finns många svenskar med

1 SRF (2015). *Dålig digital delaktighet! En rapport om användning av internet hos personer med synnedsättning* <http://www.srf.nu/det-har-vill-vi/rapporter/rapporter/>

2 Begripsam (2018). *Svenskarna med funktionsnedsättning och internet* <http://www.begripsam.se/internet/rapporter/>

MTM och tillgänglig läsning

Ett punktskriftsbibliotek inrättades i Stockholm 1892 av Amy Segerstedt som var föreståndare för Tysta skolan. Det flyttade 1895 till De blindas förening och övertogs 1912 av föreningen. Det var ursprunget till det som idag är MTM.

Talboks- och punktskriftsbiblioteket, TPB, blev en myndighet 1980. Ursprungligen var personer med synnedsättning den huvudsakliga målgruppen, men med tiden växte verksamheten till att omfatta alla som behöver tillgängliga medier på grund av en funktionsnedsättning. Den 1 januari 2013 bytte Talboks- och punktskriftsbiblioteket namn till Myndigheten för tillgängliga medier, MTM.

MTM räknar idag med att de grupper som behöver tillgängliga medier utgör hela 6 procent av Sveriges befolkning. Detta inkluderar personer med synnedsättning, dyslexi, rörelsehinder och andra typer av funktionsnedsättningar som gör det svårt att ta del av en tryckt text. Till dessa grupper erbjuder Myndigheten bland annat bibliotekstjänsten Legimus, genom vilken bibliotek och användare kan strömma

och ladda ned talböcker och andra tillgängliga medier. I Legimus digitala bibliotek kommer användaren åt över 120 000 titlar, en ständigt stigande siffra.

Myndighetens uppdrag har också utökats med ansvaret över statens insatser för lättläst sedan 2015. Då upphörde den statliga stiftelsen Centrum för lättläst. MTM ger idag ut lättläst skön- och facklitteratur genom LL-förlaget och lättlästa nyheter i tidningen *8 sidor*. Bibliotekens utbud på lättläst svenska är något som särskilt lyfts fram i bibliotekslagen, och har stor betydelse för breda lager av de befolkningsgrupper som besöker biblioteken, inte minst för dem som använder lättläst för att lära sig svenska och etablera sig i det svenska samhället.

Utöver talböcker, bibliotekstjänsten Legimus och den lättlästa utgivningen producerar och förmedlar MTM även punktskrift, taktila bilderböcker och taltidningar till sina målgrupper. 2020 tar MTM nästa stora steg i sin utveckling då myndigheten flyttar från Stockholm till Malmö.

funktionsnedsättning som får problem med digitala tjänster och kan behöva stöd och handledning vad gäller att använda dem.

Personer med funktionsnedsättning är en av de grupper som biblioteken ska prioritera. Det står i bibliotekslagen att biblioteken i det allmänna biblioteksväsendet ska ägna särskild uppmärksamhet åt personer med funktionsnedsättning, bland annat genom att utifrån deras olika behov och förutsättningar erbjuda litteratur och tekniska hjälpmedel för

Legimus. Foto: MTMs arkiv.

att kunna ta del av information. Enligt bibliotekslagen ska folkbiblioteken också verka för att öka kunskapen om hur informationsteknik kan användas för kunskapsinhämtning, lärande och delaktighet i kulturlivet. Folkbiblioteken gör idag detta både genom att hjälpa sina besökare med enklare problem på plats (scanna, hjälpa till med konton och lösenord, digitala första hjälpen samt andra sysslor) och genom mer proaktiva folkbildande aktiviteter där deltagarna i folkbibliotekens verksamhet kan bygga upp sin digitala kompetens tillsammans med bibliotekets personal.³

För personer med funktionsnedsättning som behöver läsa text i tillgängligt format så blir samarbetet mellan biblioteken och MTM en viktig fråga.

MTM digitaliserar sina produkter och tjänster

Den svenska talboksmodellen, det vill säga samarbetet mellan MTM och Sveriges bibliotek, är centralt för att tillgodose landets invånare med tillgängliga medier. Med sitt ursprung i 70-talets kulturpolitik bygger den svenska talboksmodellen på att MTM producerar tillgängliga medier och distribuerar dem till användare genom förmedlare, där biblioteken är de som skapar förutsättningarna för en nationell täckning. Den svenska talboksmodellen garanterar att en läsare som har

behov av tillgängliga medier kan besöka sitt bibliotek och få personlig hjälp oavsett var i landet hen befinner sig.

Modellens förutsättningar har förändrats sen tillblivelsen. På 70-talet lånade biblioteken ut talböcker på band till sina låntagare. Sen dess har utbudet av tillgängliga medier utökats och till stor del digitaliserats, och MTM:s ansvarsområden har vuxit till att inkorporera även lättlästa medier.

MTM:s arbete med digitalisering har lett till en ökad utlåning av talböcker och en snabbt växande grupp av användare av den digitala bibliotekstjänsten Legimus. Dessa användare är inte lika mycket i kontakt med biblioteken som de som lånar fysiska talböcker på hyllorna. Det går att hävda att bibliotekens arbete med tillgängliga medier helt enkelt har rationaliserats – biblioteken når ut med mer till fler, med enklare medel. I takt med att medierna utvecklas och våra kunskaper om olika målgrupper och deras behov ökar ställs högre krav på bibliotekariernas kompetens vad gäller bemötande och teknik. Utöver de grupper som kan hantera nedladdning och strömmande av talböcker själva, så finns det andra som behöver en mer aktiv hjälp av biblioteken. Det kan vara på grund av funktionsnedsättning, digital delaktighet, eller att du är nyanländ i Sverige. Och personer som behöver läsa text i tillgängligt format på grund av funktionsnedsättning finns representerade i alla delar av samhället och alla livssituationer.

Att matcha utbudet av medier med olika användargrupperns behov kräver ett ständigt utvecklingsarbete. MTM har nyligen lanserat Talboken kommer, en tjänst som biblioteken använder för att digitalt förmedla talböcker till låntagare som har en funktionsnedsättning och som saknar den digitala kompetens som krävs för att själv ladda ned och strömma talböcker från bibliotekstjänsten Legimus.

MTM försöker nu anamma ett nytt angreppssätt kring sin verksamhet, där myndigheten fokuserar mer på att vara en främjande än en producerande myndigheten. Digitaliseringen skapar möjligheten att exempelvis se till att de digitala böcker (e-böcker/e-ljudböcker) som produceras av marknadens förlag är "Born accessible" vilket helt enkelt innebär att de redan från uppkomsten är tillgängliga för alla typer av målgrupper, även dem som idag använder sig av talböcker eller andra tillgängliga medier. Behovet av att staten genom MTM gör en egen anpassning av litteratur för att göra den tillgänglig kommer inte längre att behövas. Den digitala bok du köper i en vanlig bokhandel kommer vara tillgänglig i sig.

Det finns en del tekniska och strukturella problem att lösa innan detta scenario blir verklighet. Den kommersiella marknaden kommer kanske inte att vara intresserad av att producera tillgängliga digitala böcker och förlagen vill ofta skydda e-böcker med DRM, vilket är ett hinder för tillgänglighet. Frågor som att det måste finnas en standard för att beskriva tillgängliga digitala böcker, eftersom böckerna förmodligen kommer att vara tillgängliga i varierande grad, måste lösas. Distributionskanalerna måste också vara tillgängliga: de som förmedlar dem till slutanvändaren måste se till att även deras

³ För vidare läsning om folkbibliotekens arbete inom detta område rekommenderas *Insatser för digital kompetens på folkbiblioteken: En studie av folkbibliotekens arbete med digital delaktighet* av Ida Norberg (2017) gjord på uppdrag av SKL, Digidelnätverket och Kungliga biblioteket

webbplatser är användbara för personer som har en funktionsnedsättning och de digitala böckerna måste märkas med relevant metadata och vara sökbara. Slutligen har vi de senaste åren sett folkbibliotekens, förlagens och distributörernas oförmåga att komma överens om en pris- och distributionsmodell för digitala böcker. Kommer digitala böcker vara tillgängliga för alla genom folkbiblioteken, eller enbart till dem som har råd att köpa dem?

Nya hinder för dem som behöver läsa text i ett tillgängligt format

MTM har varit framgångsrik med att digitalisera sina produkter och tjänster, och är nu på väg att ta nästa steg, med en marknadstillvärd lösning där man hoppas att de kommersiella förlagen, med viss hjälp, ska kunna lösa tillgången till nyheter, litteratur och information för grupper med funktionsnedsättning. Förhoppningen är att marknaden kan stimuleras till att producera tillgängliga digitala böcker, och att MTM i allt högre grad kan gå från producerande till en främjande myndighet. Vilka är vinnare och förlorare i det här scenariot?

Låt mig slå fast att om en större andel av de digitala böcker som produceras på den kommersiella marknaden är universellt utformade (så att även personer som har lässvårigheter på grund av en funktionsnedsättning kan ta del av dem) så är mycket vunnet. Men redan idag ser vi hur de kommersiella ljud- och e-böcker håller på att försvinna från biblioteken och läsas in i kommersiella prenumerationstjänster som inte alla kommer ha möjlighet att abonnera på. Det finns ett klassperspektiv här. Betydelsen av att bibliotekens digitala lån är avgiftsfria har understryks av bland annat Jesper Klein som har arbetat i stor omfattning med både MTM:s och KB:s insatser vad gäller digitala bibliotekstjänster. Klein har för jämförelsens skull studerat användningen av digitala prenumerationstjänster vad gäller video på internet (exempelvis Netflix) och har konstaterat att användningen av dem i mycket avgörs av inkomst (de som inte har råd prenumererar inte på tjänsterna helt enkelt). Utgångspunkten är att samma iakttagelser gäller för digitala böcker.⁴ Då ska vi inte heller glömma att personer med funktionsnedsättning är överrepresenterade bland de som drabbas av fattigdom.⁵ Det kan helt enkelt bli så att många personer får sämre tillgång till litteratur på grund av sin ekonomiska situation.

Det är mycket som MTM och biblioteken gör tillsammans som marknaden förmodligen inte kommer göra. De personer som idag läser talböcker (vare sig det är på en skiva eller digitalt genom Legimus) kan vända sig till biblioteken och få både akut hjälp med de tekniska problem som skulle

uppstå, men de kan också delta i folkbibliotekens folkbildande aktiviteter som hjälper individer med att utveckla sin digitala kompetens (exempelvis kurser och introduktion i hur man använder en tjänst som Legimus), vilket är styrka i den svenska talboksmodellen som den fungerar idag. Det är inte heller bara frågan om att hantera digitala tjänster utan också om att digital läsning kräver utrustning. Var femte person över 65 år i Sverige saknar helt apparater med internet.⁶ Idag kan de låna en talbok på cd-skiva från biblioteket om de har det behovet. MTM har också inlett framåtsyftande försök med den digitala tjänsten "Talboken kommer" som löser situationen för personer som är IT-ovana och saknar egna apparater, men den tjänsten bygger på att MTM har en egen omfattande produktion av talböcker som myndigheten förmedlar genom biblioteken.

Sammanfattningsvis är det ett väldigt olyckligt framtidsscenario om de tillgängliga medier som idag finns att låna utan avgift genom biblioteken i framtiden enbart kommer finnas i kommersiella prenumerationstjänster eller andra betalalternativ. De kommersiella aktörerna kan också välja bort de kunder som saknar förutsättningar att hantera deras digitala lösningar, till skillnad från folkbiblioteken som i lag är ålagda att hjälpa dem.

Att marknaden i större grad anpassar sina produkter efter tillgänglighetsstandarder är bra om det leder till att läsare som är i behov av text i tillgängligt format kan köpa sina digitala böcker på samma villkor som alla andra kunder. Men om böckerna sedan inte finns på biblioteken så uppstår helt andra orättvisor.

⁴ Se Jesper Kleins föreläsning på Svenska daisykonsortiets konferens 15/11 2018 "Vägen till gemensamma digitala bibliotekstjänster" <https://www.youtube.com/watch?v=XYFsx11-pdw&list=PLgfQyILO-Fz1x-o53zIJFqAcgyGsnbk8IQ&index=11>

⁵ Se exempelvis vad SCB skriver om ämnet: https://www.scb.se/sv_/Hitta-statistik/Artiklar/Samre-ekonomi-for-personer-med-funktionsnedsattning/

⁶ SVT Småland (2018). "400.000 äldre i Sverige lever i digitalt utanförskap" <https://www.svt.se/nyheter/lokalt/smaland/forska-re-minst-400-000-aldre-lever-i-digitalt-utanforskap>

Den nya bibliotekarie-utbildningen på Södertörns högskola hoppas kunna bredda rekryteringen

Martin Persson från bis passade på att ställa några frågor till Pamela Schultz Nybacka, som ansvarar för den nya bibliotekarieutbildningen på Södertörn.

Pamela Schultz Nybacka, ansvarig för den nya bibliotekarieutbildningen på Södertörn. Foto: Eva Enarson.

Er nya bibliotekarieutbildning startar till hösten. Är det full fart med planering och förberedelser nu?

– Javisst! Det är otroligt mycket arbete att starta ett helt program. Vi har haft en fantastisk process och många inom högskolan och i biblioteksvärlden backar upp oss och hejar på, så det känns extra roligt och spännande!

Förutom att ni är ytterligare ett lärosäte som börjar utbilda bibliotekarier, vad är speciellt med bibliotekarieutbildningen på Södertörn?

– Här på Södertörns högskola arbetar vi med mångvetenskap, mångkultur och medborgerlig bildning och det kommer att märkas i utbildningen. Vi förenar humaniora med till exempel pedagogik, offentlig förvaltning och medieteknik. Vi har också en partner i Södertörns högskolebibliotek, som är mycket engagerade i arbetet. Samverkan med biblioteksvärlden står högt upp på agendan och vi kommer att arbeta väldigt praktisknära och samhällsorienterat.

Kommer ni att arbeta för att bredda studentrekryteringen och i förlängningen bryta ett mönster av en relativt homogen (till exempel vit) bibliotekariekår? Och i så fall hur?

– Absolut! Breddad studentrekrytering till yrket är ett av våra huvudargument för att just vi ska starta en utbildning.

Här har Södertörns högskola en mycket god kompetens, bra geografisk placering och mångårig vana att locka såväl nya grupper som enskilda individer till högre studier. När det gäller urval hoppas vi också kunna erbjuda att söka in på olika vägar, bland annat genom särskild antagning (personligt brev till exempel). Samtal pågår just kring dessa former.

Hur ser ni på utbildningens möjligheter att erbjuda validering och vidareutbildning för nyanlända svenskar som vill arbeta i biblioteksverksamheter?

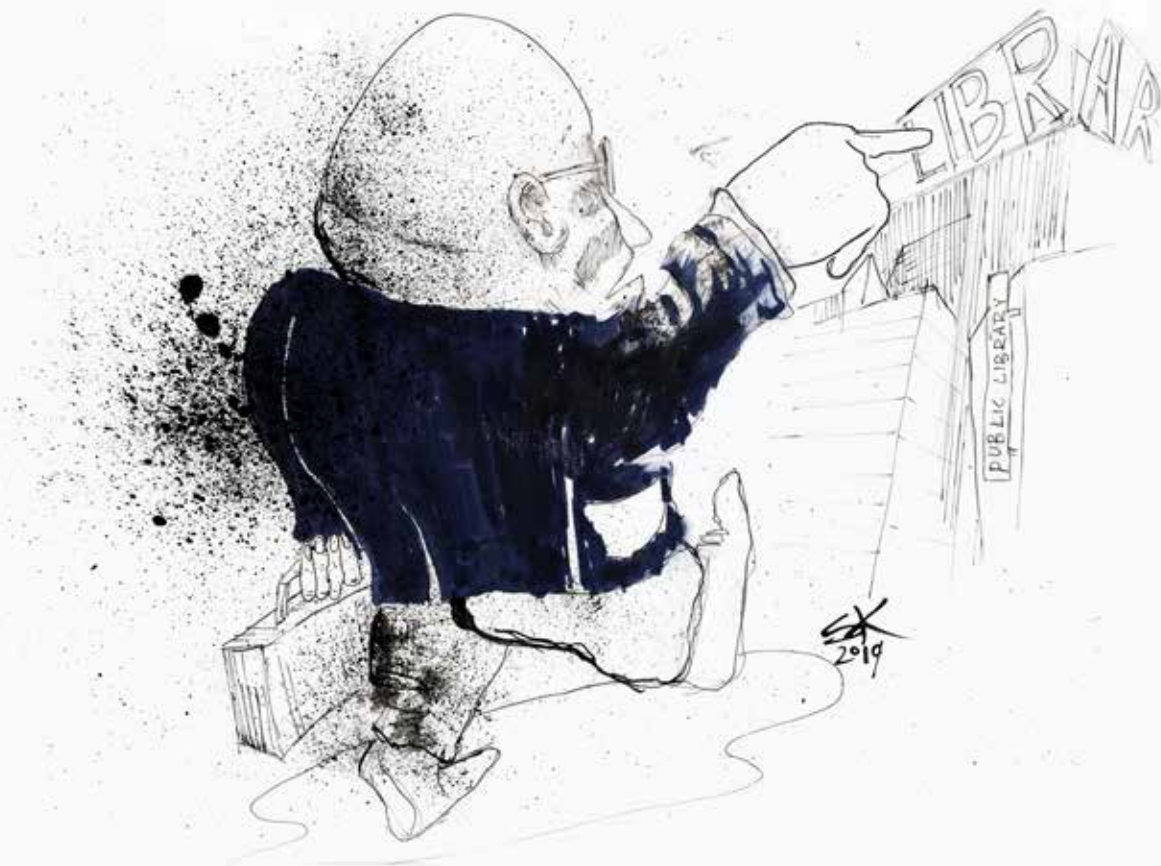
– Vilken intressant idé! Vi har än så länge bara påbörjat våra planer för vidareutbildning och annan kompetensutveckling. Bland annat har vi en fristående kurs om skolbibliotek som ligger på planeringsstadiet.

På Södertörns högskola finns Centrum för praktisk kunskap, som tidigare samarbetat med Regionbibliotek Stockholm, vilket mynnade ut i skriften *Bibliotekariens praktiska kunskap* (2016). Hur kommer balansen mellan teori och praktik till uttryck i er bibliotekarieutbildning?

– Vårt program kommer att vara grundat i biblioteks- och informationsvetenskap och inriktad mot professionen. Vår utbildning kommer därför att vara mycket praktisknära. Vi kommer att arbeta aktivt med samverkan både i och kring utbildningen. Det blir många studiebesök, expertföreläsningar med branschföreträdare, mentorskap, praktik på bibliotek, med mera. Vi har också en fördjupningstermin som är inspirerad av upplägget på Centrum för praktisk kunskap. Efter avslutad praktik på bibliotek kommer deras lärare att hålla en kurs där deltagarna tillsammans vecklar ut sina erfarenheter från praktiken. På så vis vill vi bidra till en starkare utveckling och hållbarhet i den professionella identiteten.

Varför ska studenter utbilda sig till bibliotekarier? Och blir man "bara" bibliotekarie genom att läsa er utbildning?

– Biblioteken befinner sig ständigt mellan historia och framtid, tradition och förnyelse, analogt och digitalt – och så vidare. Att bli bibliotekarie är därför inte så "bara"... Vi betraktar bibliotekarien som en samhällsbärande profession. Visst kan man ta sin bibliotekariekompetens med sig in i andra sfärer också!

Motiven bakom biblioteks- privatiseringar – viktiga att undersöka för att kunna förhindra att fler bibliotek hamnar i privat regi

Sedan årsskiftet har en av Sveriges kommuner, Nacka, lagt ut driften av samtliga av kommunens folkbibliotek på privata företag. Farorna med en sådan utveckling är uppenbara, men för att förstå utvecklingen räcker det inte med en analys av politiska uppfattningar i principfrågan om samhällsverksamheter i offentlig vs. privat drift, vi behöver också granska motiven bakom de företag som ger sig in i biblioteksdriften. Det menar Sofia Berg, som reflekterar över Axiells position på biblioteksmarknaden, och vad deras etablering i Nacka kan innebära.

Text: Sofia Berg, illustration: Stellan Klint

SOM KÄNT HANDLAR EN av de mer akuta debatterna inom svensk bibliotekspolitik om privatiseringar av folkbibliotek. Givetvis är det en mycket dålig idé att låta entreprenörer sköta biblioteksverksamhet och BiS har tidigare lyft fram flera av de problem som privatisering kan medföra. Några exempel är att bibliotekens transparens kan försämrats, att samverkan med andra bibliotek hotas att helt upphöra och att det lagstadgade meddelarskydd som gäller för all offentlig verksamhet inte behöver tillämpas på privatiserade bibliotek.

Jag vill också påstå att det blir något av en motsägelse till bibliotekslagen i stort. Biblioteken ska enligt det övergripande ändamålet i §2 sträva efter att ”verka för det demokratiska samhällets utveckling genom att bidra till kunskapsförmedling och fri åsiktsbildning”. Ett privatiserat bibliotek har

Sofia Berg. Foto: privat.

också som mål att arbeta mot ändamålet, men med en stor skillnad: att göra det så billigt som möjligt. De två intressena rimmar illa med varandra.

Farorna med biblioteksprivatiseringar är alltså tydliga och viktiga att upprepa. Men debatten om huruvida bibliotek ska privatiseras eller inte sammanfattar den grundläggande konflikten mellan offentlig och privat verksamhet. Positionerna är välkända – högerorienterad politik sätter gärna ut

offentlig verksamhet på entreprenad och vänsterorienterad politik vill ha dem kvar i offentlig drift.

Jag tror att det är viktigt att fortsätta undersöka frågan om privatiseringar bortom motsättningarna privat eller offentligt. De interna strukturer i vad vi kan kalla för ”biblioteksvärlden” måste granskas. Alltså den infrastruktur av organisationer, företag och kommunala och statliga inrättningar som på ett eller annat sätt är involverade i biblioteksfrågor. I biblioteksvärlden finns interna maktfrågor som kan påverkas av vilken driftsform bibliotek har. Utifrån det perspektivet blir det intressant att undra *vilka* som är intresserade av att driva bibliotek, och kanske ännu viktigare – vilka motiv ligger bakom?

I min masteruppsats *Upphandlad demokrati: hur bibliotekens demokratiska uppdrag tolkas och görs på privat drivna folkbibliotek* (2018) undersökte jag de tre första privatiserade folkbiblioteken i Nacka kommun: Saltsjöbaden, Dieselverkstaden och Älta bibliotek.¹ Sedan 2013 drivs de av Dieselverkstaden Bibliotek AB. Och sedan 2019 drivs också kommunens övriga tre bibliotek, Nacka forum, Fisksätra och Orminge bibliotek, i privat regi, av företaget Axiell. Det innebär att Nacka är Sveriges första kommun med samtliga folkbibliotek i privat drift.

Syftet med uppsatsen var att undersöka hur privatiserade bibliotek utifrån bibliotekslagen arbetar med det demokratiska uppdraget – om och i så fall hur driftsform påverkade det demokratifrämjande arbetet. Uppsatsens slutsats blev inte helt oväntad, privatisering kan på sikt innebära risker som kan påverka folkbibliotekens demokratiska arbete. Ett konkret exempel på det skulle kunna vara att förvärv av medier anpassas efter popularitet för att öka antal utlån, istället för att inköp styrs efter allas olika behov.

Under uppsatsarbetet funderade jag på de tre övriga bibliotek i kommunen som inte var med i min undersökning, Fisksätra, Nacka forum och Orminge bibliotek. Biblioteken skulle snart börja drivas av Axiell, företaget som hade vunnit Nacka kommuns upphandling av biblioteken, och företaget som även är en av de stora leverantörerna av bibliotekssystem och tekniska tjänster till landets bibliotek. Förvirring väcktes – varför ville Axiell Sverige driva folkbibliotek, *egentligen*? Att anledningen skulle vara att de gjorde det för en förväntad stor avkastning verkade inte troligt. Att de redan är etablerade i en annan kontext på biblioteken gjorde att det blev desto mer intressant att försöka förstå varför de ville driva biblioteken. Här är det alltså viktigt att återkoppla till den fråga jag ställde inledningsvis – vilka är intresserade av att bedriva bibliotek och vilka motiv kan tänkas ligga bakom?

Axiell Sverige har redan en etablerad position på biblioteken och det verkar inte troligt att det i första hand är för pengarna – att driva folkbibliotek låter inte som en av de mest lukrativa affärsidéerna genom tiderna. Vad är deras egentliga

¹ Uppsatsen finns att läsa på <https://lup.lub.lu.se/student-papers/record/8944376>.

drivkraft? Jag gissar att det snarare handlar om makt. Axiell är förvisso redan betydande, till exempel levererar de bibliotekssystemet BOOK-IT till en stor del av Sveriges folkbibliotek. Men landskapet kring bibliotekssystem håller på att förändras. Fler bibliotek väljer att använda fria bibliotekssystem med öppen källkod istället. Ett exempel på ett sådant system är Koha – ett fritt internationellt bibliotekssystem som idag används av 33 bibliotek i Sverige. Bland dessa finns stora bibliotek som Stockholms universitetsbibliotek och Lunds universitetsbibliotek.

Kanske känner Axiell (och andra liknande leverantörer) sig hotade, de ser att deras marknadsandelar eventuellt kan komma att minska, bibliotek väljer hellre att migrera till andra, öppna system. Låt säga att den här teorin stämmer. Axiells upphandling av bibliotek är för att säkra sin position som stor biblioteksleverantör. Som företag är det förstås en logisk handling, de vill ha kvar sina kunder och förmodligen dessutom utöka sitt kundklientel. Men, och det här är en stor konsekvens, genom att använda biblioteken som medel för detta, riskerar man att bana en ödesdiger väg för folkbiblioteken och dess driftsformer. Är det värt det?

Problemet blir att Nacka-biblioteken riskerar att fungera som inspiration för andra som också använder biblioteksverksamheter för egna intressen. Men Axiell kan självklart inte hållas ansvariga för den generella frågan om biblioteksprivatiseringar. Att de pågår är resultatet av ett kulturpolitiskt klimat som länge nedprioriterat och effektiviserat bibliotek. Att de sker i kommuner som Nacka är inte heller en överraskning, som länge haft som ambition att lägga ut offentliga verksamheter på en konkurrensbaserad marknad. Men däremot kan Axiell komma att spela en betydande roll för fortsatta privatiseringar. Att börja driva folkbibliotek sätter alltså en farlig boll i spel – det börjar med att en kommuns folkbibliotek privatiseras och snart kan fler följa efter.² Vilka andra aktörer kan tänka sig att vilja driva bibliotek och vilka drivkrafter ligger bakom? Råkar de dessutom ligga i en kommun som Nacka, kommuner som är pigga på att privatisera, ökar riskerna ytterligare.

Med den här texten vill jag lyfta en diskussion som riktar fokus mot det jag i början kallade för "biblioteksvärlden", som består av mångas olika intressen och konkurrens mellan dessa. För själva biblioteken kan dessa interna kamper innebära stora konsekvenser. För att inte fler privatiseringar ska bli av måste möjliga mönster förutspås och förstås, och därför tror jag att det är extra viktigt att granska motiven som ligger bakom entreprenörer som är intresserade av folkbibliotek.

Avslutningsvis är jag övertygad om att alla driftsformer förutom offentlig för bibliotek är fel väg att gå, men privata aktörer som är sugna på att driva bibliotek är inte heller de

enda som kan hållas ansvariga. Försvaret av folkbiblioteken är visserligen starkt från vissa håll: socialistiska föreningar, biblioteksarbetare och såklart hos de många biblioteksanvändare som engagerar sig i driftsfrågor. Men hos de med stort inflytande, till exempel Svensk biblioteksförning, är försvaret minst sagt ljummet. De är nästintill obrydda i driftsfrågor, med en "varför inte"-attityd som utstrålar neutralitet, till och med försiktig optimism. Fackförbundet DIK verkar heller inte ta någon tydlig ställning i debatten, trots att framtida privatiseringar kan påverka förbundets medlemmar på många sätt i arbetsrättsfrågor. Inte heller utkastet till den nationella biblioteksstrategin vars uppgift är att sammanfatta viktiga nutida och framtida områden för bibliotekssektorn verkar heller inte lägga någon särskild vikt i driftsfrågor.

Det saknas helt enkelt en stomme för att motarbeta fler privatiseringar. Jag vill dock tro att de allra flesta biblioteksarbetare på något sätt känner ett engagemang för frågan. Lena Lundgren ger i sin motion till Svensk biblioteksförnings årsmöte 2019 ett bra förslag på hur arbetet för att försvara bibliotek kan se ut.³ Hon föreslår en granskning där en utredning måste göras av folkbibliotek med alternativa driftsformer. Man behöver "belysa de olika aspekter som rör förhållandet till bibliotekslagen och övriga lagar som berör biblioteken, hur samarbetet mellan biblioteken, inom och mellan kommunerna, kan påverkas, samt möjliga konsekvenser om fler kommuner väljer att lägga ut biblioteksservicen på entreprenad". Jag tror att Lundgrens förslag är ett smart sätt att få reda på vad som egentligen försiggår med de privatiserade folkbiblioteken och vilka drivkrafter som ligger bakom. Inte minst är det viktigt med granskning av bibliotek som på grund av driftsform hotas att bli mindre transparenta.

2 2017 skickade Biblioteksbladet ut en enkät till Sveriges folkbibliotek med frågan om de inom tre år kunde tänka sig lägga ut biblioteksverksamheten på extern aktör. 3% svarade "ja" och 18% svarade "kanske". Se <http://biblioteksbladet.se/granskning-privata-bibliotek-pa-gang-i-fler-kommuner/>.

3 Se <https://foreningenbis.com/2019/02/01/motion-angaende-utredning-om-bibliotek-med-alternativa-driftsformer/>.

Windlin
aktuell
Windlin – ein Name für bessere Beratung und bessere
... für Ueberall!

Eurelius och Lind
Lasses farfar är död

Snart är det vår och kanske aktuellt med vårstädning. En trend just nu är att göra sig av med onödiga prylar. Det minimalistiska idealet står högt i kurs och onekligen tampas vi med nya värderingar vad det gäller tingens vara eller icke vara. Dock menar vissa av de som kritiserar den spartanska livsstilen att vi egentligen bara rensar bort gamla grejer för att sedan tillåta oss att skaffa nya, och hur miljövänligt och klimatsmart är det?

När det gäller överkonsumtion läste jag nyligen om den tyske filmregissören Wim Wenders som bl.a. gjort en dokumentär om påve Franciskus, en modern påve som anses ha liberala värderingar. Han vill varken åka i flotta Mercedesbilar eller bo alltför elegant i Vatikanen m.m. Efter att Wim Wenders mött påven fick han någon slags insikt, kanske från ovan, som resulterade i att han gick hem och städade bort en massa onödiga prylar. Alltså rensa i röran, hitta dig själv och må bättre blev hans nya motto.

En annan känd "städguru" är japanskan Marie Kondo vars metod går ut på att först ta reda på prylarnas emotionella värde. Hon ställer frågor som "Är de där byxorna som hänger i garderoben lyckliga?" De prylar och klädesplagg - lyckliga eller ej - som sedan eventuellt blir kvar efter städningen skall vikas enligt ett visst system. Det centrala i hennes städfilosofi är att man ska respektera sina ägodelar och se till att de får det värde de förtjänar.

En pryl som har ett laddat värde för många är böcker. Varje bibliotekarie som gallrat vet att gallring ofta stöter på reaktioner. Att slänga böcker är alltid komplicerat, och visst kan man lätt tycka att biblioteken borde föregå med gott exempel när det gäller överkonsumtion och ta sig en funderare. Själva andemeningen med att "låna" böcker är ju bl.a. återanvändning. Ett bibliotek där det inte gallrats i någon större omfattning är Katarinaklostrets bibliotek som ligger vid berget Sinais fot. Här finns otaliga manuskript från 300-talet och framåt och det mest fantastiska är att man ständigt gör nya fynd bland pergament och bokrullar. Ingen vet riktigt vad som finns i biblioteket och tack vare den sparsamma gallringen innehar biblioteket en av de äldsta bevarade avskrifterna av Bibeln.

2019 -02- 09

2019 -02- 09

LIBRARY

Lärn. V.
Pappas julle

LÄTTLÄST

2019-02-

2019-02-

Men här är det också viktigt att notera att klosterlivets asketiska ideal och leverne står i kontrast till att klostren i sig själva ofta innehåller stora rikedomar, samtidigt som den enskilde munken eller nunnan sedan urminnes tider lever efter ideal som matchar väl med vår tids minimalistiska.

Det finns också en koppling mellan bibliotek och kloster som är intressant att gräva lite extra i. Under medeltiden när även kyrkans dogmer knappast uppmuntrade till vetenskap och fri tanke var klostren en fristad för den litteratur som dokumenterade tidens tankar och idéer. För kvinnor innebar klosterlivet också en möjlighet att ta del i intellektuellt arbete samt att slippa äktenskap och barnafödande.

Serien Vikings som går att se på tv-kanalen HBO visar en annan intressant aspekt av boklig bildning och kloster under tidig medeltid (vikingatid i Norden). Huvudpersonen är den råbarkade vikingen Ragnar Lodbrok som tillsammans med sin här plundrar klostret Lindisfarne i Northumberland i nordöstra England. Klostret som var rikt på guld och skatter hade också ett bibliotek. Munken, bokpräntaren och bibliotekarien Athelstan klarar mirakulöst livhanken och får följa med Ragnar till Norge som slav.

Athelstan väcker något hos Ragnar som han till en början inte riktigt förstår. Athelstan är bildad och kan läsa och skriva. Han står för andra värden än råstyrka och lust att erövra och det fascinerar Ragnar. Personligen blir jag också imponerad av att munken Athelstan får en så tongivande betydelse för handlingen. Även TV-seriens kung Egbert av Wessex faller för Athelstans bildning, liksom Egberts svärdotter, prinsessan Judit, som vill lära sig konsten att skriva och göra bokillustrationer. När Ragnars kompanjon Floke brutalt mördar Athelstan, kanske av svartsjuka drabbas Ragnar Lodbrok av en depression och börjar bete sig allt konstigare.

Han har tappat en möjlig insikt till en annan värld, en andligare värld, en värld där t.ex. böcker spelar en stor roll (Ragnar är analfabet). Utan Athelstan går Ragnar under, och dör till slut i den ormgröpp som kung Ella av Northumbria kastar honom i.

Tänk vilken viktig uppgift böcker och bildning har i kampen mot våldet och okunskapen! Och historien går flera tusen år tillbaka i tiden. Det är fascinerande att tänka på vilken historia vi bär på.

RHEUMA

ichkeit hat, an
Wasser-
rheuma-
ten, fordere
Er gibt Anlei-
und Gelenke

at-Schmerz und
ergymnastik

den Sie mit gratis Exemplar(e).

Vorname, Name

Straße

PLZ, Ort

Einsenden
Postfach

Ⓜ

Ihre Rheuma

Redaktionsschluss:
Dienstag, 12.00 Uhr

er eintreffende Texte und In-
müssen unter Angabe des
ortes der Lieferung und des
unges unbedingt bis Dienstag,
Uhr vorangemeldet werden.
Garantie für rechtzeitiges Er-
hen können wir jedoch nicht
nehmen.

Röda Lina.

klarar att leva i misär. Du är en - välpa - mtolar, schäslonger i guldiga tyger, g

klarar at

Samarbete mellan folkbildning och bibliotek: tankar om ett problemkomplex

Skulle någon ifrågasatt det nära förhållandet mellan bibliotek och folkbildning för, låt oss säga, sextio år sedan, så skulle vederbörande nog ha blivit utskrattad. Eller åtminstone ignorerad som mindre vetande. Idag är samarbetet inte lika självklart, skriver Mats Myrstener.

Text: Mats Myrstener

Illustration: Stellan Klint

VI BEHÖVER BARA GÅ TILLBAKA till eldsjälar som Oscar Olsson, Knut Kjellberg eller Valfrid Palmgren för att få bevis på närheten mellan folkbildning och biblioteksverksamhet i dåtidens (1900-talets) Sverige. Bibliotekens betydelse (och för Kjellberg föredraget, Olsson studiecirkeln) för folkbildningsarbetet i början av nittonhundratalet var odiskutabelt.

Kjellberg var ordförande för *Folkbildningsförbundet* (vid tiden för Stockholms stadsbiblioteks grundande), känt för sina föreläsare men också för vandringsbibliotek som snabbt spreds över hela landet från sin central i Stockholm i början av nittonhundratalet. Samtidigt skickades liknande, i mindre skala, vandringsbibliotek ut från Stockholms arbetarebibliotek till de många arbetarbibliotek som startades fr.o.m. sekelskiftet 1900, från Luleå i norr till Ystad i söder. ABF och IOGT startade studiecirkelbibliotek, varav flera blev stora och uppbar kommunala och statliga bidrag. De skulle vara med och bilda grunden för senare tiders stadsbibliotek. Bokens betydelse för studiecirkelarbetet var i början av förra seklet oomtvistat – den stod i centrum, det var kring biblioteket man samlades och diskuterade i grupper, citerade och läste högt.

Men redan 1928, när Stockholms stadsbibliotek öppnade sina portar, började samarbetet knaka i fogarna. Anledningarna var flera. Sveriges största stadsbibliotek, vars första utredning skrevs av Valfrid Palmgren redan 1910, vilken sedan lades i malpåse i arton år, hade högre ambitioner än att bara vara en samarbetspartner till stadens studieförbund. I själva verket upplevde man sig nog som konkurrenter om de begränsade stads- och statsbidragen. Stockholms stadsbibliotek hade, liksom många liknande institutioner utanför Sverige, snarare akademiska ambitioner, kanske även arkiva-

lika. På Norrmalm i Stockholm blev stadsbiblioteket i varje fall snabbt det stora studiebiblioteket för stadens studenter, sedan Kungliga bibliotekets läsesal inte längre räckte till, och detta gick säkert ut över den vanlige, icke-akademiske, besökaren.

Den förste stadsbibliotekarien Fredrik Hjelmqvist, farbror till den mångårige folkbibliotekskonsulenten Bengt Hjelmqvist, uttalade tidigt att biblioteket skulle arbeta ”extensivt”, och icke ”intensivt”. Det senare var ett arbetssätt som var populärt i Tyskland, även sedan biblioteken blivit nazifierade på 1930-talet, och omhuldat i Sverige av folkbildaren Carl Cederbladh. Det innebar att man lärde känna varje låntagares smak och visste vad denne ville låna för böcker. I all välmening – man ville kunna föreslå liknande böcker som en ren service!

Hjelmqvist, som var övertygat Segerstedt-liberal, såg detta ”intensiva” arbete som överambitiöst och ett intrång på den personliga friheten. Han hade efterträtt Knut Kjellberg som ordförande för Folkbildningsförbundet 1921 – han var dessutom sekreterare i intresseföreningen Sveriges Allmänna Biblioteksforening, redaktör för organet Biblioteksbladet, och ledamot av radionämnden. Hans centrala ställning i folkbildningssverige vid denna tid var oomtvistad. Han höll gärna radioföreläsningar och var fil. doktor i historia vid Lunds universitet.

Om Olsson, Kjellberg och Palmgren var pionjärerna i folkbildnings- och folkbibliotekssverige, så var Hjelmqvist och kollegorna vid Stockholms stadsbibliotek Greta Linder och Knut Tynell, eller den kände göteborgsbibliotekarien Sigurd Möhlenbrock, organisatören och administratörerna av det moderna bibliotekssverige. På ett vis en sorts sociala ingen-

jörer. I ett större perspektiv övergick man snart av naturliga skäl till att arbeta *extensivt*: det stora antalet besökare och låntagare på biblioteket omöjliggjorde att man lärde känna alla, det hela måste skötas mer på löpande band, biblioteken var redan på 1930-talet underbemannade i förhållande till det stora besökarantalet. Behoven var mycket större än resurserna redan då.

Dessutom ansåg en auktoritet som Fredrik Hjelmqvist att det var stört omöjligt att lägga sig i vad låntagarna skulle låna och läsa, så som man gjorde i Tyskland. Här stödde han sig på folkbildningens deviser, studerandet skulle vara *fritt och frivilligt*. Låntagaren skulle själv och på eget ansvar välja böckerna från de öppna hyllorna, som efter 1928 var en självklarhet i svenska bibliotek. Inte så i Tyskland: där introducerades de öppna hyllorna inte förrän efter andra världskriget. Hjelmqvist var också omutlig när det gällde vilka böcker som skulle ingå i biblioteket: *alla politiska sidor skulle speglas, inget skulle censureras*. Bara öppet sexuella verk (t.ex. medicinska illustrerade planschverk) låstes in i "giftskåp". Främst för att skydda yngre besökare.

Min lärare på Bibliotekshögskolan i Borås, eldsjelen Åke Åberg, menade att folkbildningen och folkbiblioteken gick skilda vägar redan på 1960-talet. Anledningen var att man inom studieförbunden allt mer övergav den tryckta boken för egna kompendier. Utbudet av studiecirkel exploderade på 1960- och 1970-talet, och ämnen som turistspanska, svamp-plockning, korgflätning och rockmusik krävde inte längre samling runt bibliotekens handböcker. Rätt eller fel, men en spricka hade slagits in som nog skulle vidgas under resten av 1900-talet.

Det var inte längre heller självklart att förlägga studiecir-

keln till biblioteket, som man gjort på den gamla tiden, när man lika bra kunde ha den i skogen, i verkstaden, i Folkets hus, eller i den egna källaren. När Stockholms stadsbibliotek öppnade 1928 var hela övervåningen avsatt till studierum för studiecirkel. Detta togs bort ganska snart, och gjordes om till personalrum, men i Medborgarhuset, där den stora söderfilialen låg, fanns studierummen kvar länge, tillsammans med simhallen, barnteaterverksamheten, och det, vilket då var en självklarhet, från vuxenavdelningen helt separerade barnbiblioteket. Strikt åldersgräns rådde naturligtvis, på huvudbiblioteket var den för tillträde till vuxenavdelningen från början sjutton år. Inte ens en blivande nobelpristagare som Tomas Tranströmer undantogs från regeln, som han vittnat om i den biografiska boken *Minnena ser mig*.

När föreningen *Bibliotek i Samhälle* (grundad 1969 i opposition till den stora intresseföreningen för bibliotekarier, Sveriges Allmänna Biblioteks-förening) 1983 gav ut en antologi med titeln *Boken åter i centrum – samverkan mellan folkbildning och folkbibliotek – igår idag och imorgon*, var en sådan bok av behovet påkallat, konstaterade redaktören Lars Ljunggren i bokens förord. Han menade att de kommunala resurserna kunde utnyttjas effektivare, man kunde från biblioteks- och folkbildningshåll dra nytta av varandras kunskaper, låntagarna/studiecirkeldeltagarna återfanns ju i delvis samma befolkningsgrupper, men:

Det avgörande skälet för samverkan är dock att en sådan, om det finns en medveten målinriktning och vilja, möjliggör en kvalitetshöjning av respektive verksamhet, vilket på bibliotekssidan skulle innebära att kvalitetsboken och arbetet med att föra ut denna åter sätts i centrum, och på studie-

Glada miner när Folkbildningsförbundet håller årsmöte 1950/1951. Foto: Uppsala-Bild/Upplandsmuseet (CC BY-NC-ND).

cirkelssidan att kvalitetsboken och bildningscirklar kring denna åter får en central plats. (*Boken åter i centrum*, s. 6)

Boken kanske blev en ensam svala i debatten, och visst har mycket vatten runnit under broarna sedan den skrevs. Den skrevs innan internet, innan mobiltelefonerna hade gjort sitt intåg, och innan datorerna och internet på allvar tagit över hanteringen av boklånen på biblioteken, och därefter mycket, mycket mera.

Men kanske är den stora skillnaden mellan nu och då, att begreppet "bildning" idag snarast syftar på "utbildning", och mindre på det redaktören Lars Ljunggren återopade 1983, med orden från 1944 års folkbildningsutredning, där det talas om "bildningscirklar" som med Oscar Olssons ord "ha som huvudsyfte att skapa och fördjupa ett personligt bildningsliv hos deltagarna". Detta i samband med studiecirklar

som arbeta med dels allmänna kultur- och bildningsfrågor, såsom livsåskådningsfrågor, psykologi, naturvetenskap, litteratur, svensk och allmän historia, musik- och konsthistoria, dels medborgarfrågor i vidsträckt bemärkelse såsom stats- och kommunalkunskap, sociala problem, hälsolära med nykterhetsfrågor, hem- och familjefrågor med mera... (*Boken åter i centrum*, s. 171-172)

Det var höga men nödvändiga ideal för folkbildningen, då många fortfarande bara gick i sexårig folkskola, och väl i samklang med de tongivandes idéer när 1944 års utredning skrevs, som Oscar Olsson och Richard Sandler. Det var en hel utbildningskatalog, och mycket som senare skulle övertas direkt av skola och högre utbildning efter andra världskriget. Idag har många större folkbibliotek fått axla rollen av högskolebibliotek, folkbildning för "gemene man" har nu blivit utbildning för de studenter som väljer att gå vidare till högre studier vid de många högskolor, små och stora, som idag finns över hela landet. Som läser på distans och framför allt utnyttjar det lokala biblioteket. Som dessutom får betjäna de många nya friskolor som saknar skolbibliotek.

Den som idag talar om "bildning" (eller för den skull "folkbildning") (jämför inledningen i denna artikel) blir också bland bibliotekarier idag (säkert av okunskap) lite tveksamt bemött. Det kan vara en rest av 1960-talsradikalismen: bildning för vem? Och från vilka? Och från den andra politiska sidan, i dagens individualistiska samhälle, smakar det kanske också förmynderi? Vad har den klassiska litteraturen som stod Oscar Olsson nära, att säga dagens ungdomar?

Inte minst försöker populistiska krafter i dagens politik

ta över begrepp som folkhem, nation och folkbildning. På 1930-talet var det nazismen som försökte rensa i bibliotekens hyllor, på 1990-talet Front National i Frankrike eller populistiskt styrda bibliotek i USA. Det är då viktigt att påminna om våra föregångare Valfrid Palmgren, Knut Kjellberg och Oscar Olsson, för vilka ideologisk styrning av bibliotekens innehåll var otänkbar.

Min tro är väl ändå att den länk som förr naturligt fanns mellan skola, folkbildning och bibliotek idag förtunnats. Det är en följd av det moderna samhällets diversifiering och rationaliseringar, där allt som smakar "gammalt och vant" hänsynslöst lämnas åt sidan.

Den förr så självklara bindningen mellan folkbildning och bibliotek är idag inte alls självklar. Samarbete förekommer naturligtvis, se exempel i tidigare årsböcker av publikationen *Folkbildning och forskning*, och i BiS tidskrift *bis*, men de står ut som enskilda och goda exempel, ibland som undantag som bekräftar regeln att var och en idag sköter sitt eget pastorat, vilket kan vara nog så tidskrävande med tanke på personalneddragningar som gör att samma personer på biblioteken idag ska göra samma arbete som för tio-tjugo år sedan gjordes av dubbelt så många anställda.

För många luktar fortfarande ord som "folkbildning", "kulturanalys", "bokurval" och "grupparbete" förmynderi och 1968. De som närmar sig pensionsåldern omhuldar fortfarande värderingarna, medan yngre nog snarare ser på dem med ett mått av misstänksamhet. Det är också symptomatiskt att Bosse Jonsson i sin avhandling om biblioteksbesökaren som kund, i sina intervjuer konstaterar att politikerna gärna rör sig med luftiga och värdeladdade begrepp som "folkbildning", medan det är ganska främmande för bibliotekens tjänstemän, där New Public Managements krav på effektivitet och rationella beslut är mycket mer aktuella.

Både folkbildningsvärlden och folkbiblioteken är organisationer styrda av (i sin mest ideella form) värdeladdade begrepp, som har sitt ursprung i sekelskiftets romantik och kristendomens kalltanke, som idéhistorikern Crister Skoglund påpekat. Å andra sidan: Fredrik Hjelmqvist, Stockholms förste stadsbibliotekarie 1928, hade läst Frederick Taylors *The scientific approach to public management* (1913) och var redan på 1930-talet mycket influerad av dess effektivitetstänkande. Hjelmqvist älskade tidsstudier och statistik och drev detta hårt på Stockholms stadsbibliotek, liksom Sigurd Möhlenbrock senare i Göteborg. Det var ett paradigmskifte mellan sekelskiftets filantropiska inställning till folkbildningen och 1930-talets moderna upplysningsprojekt. Det är för att tala med idéhistorikern Sven-Eric Liedman en ständig kamp mellan "hårt" (statistik, teknik, naturvetenskap) och "mjukt" (t.ex. skönlitteratur och filosofi) i upplysningsarbetet, vare sig man arbetar på bibliotek eller med studiecirklar.

Men de värderingar som fortfarande härskar på folkbiblioteken, såsom hjälpsamhet, pedagogiska ideal, sociala frågor, omsorg om utsatta grupper som barn, sjuka, handikappade, flyktingar och invandrare, har ändå levt kvar fram till idag,

inte minst på biblioteken, mer än hundra år senare, och kommer säkert också vara längre än så. Biblioteket är fortfarande ett av de få ställen i samhället där besökaren inte uppmanas att köpa något, eller stödja något visst trossamfund. Dessa värderingar behärskar också folkbildningsorganisationerna. Dagens flyktingfråga aktualiserar detta med smärtsam tydlighet, och har nog ökat tankarna om vikten av att samarbeta. Samarbetet folkbildning-folkbibliotek kommer knappast att upphöra, även om det naggats en smula i kanten. Om än i framtiden kanske med andra medier än boken?

Litteratur

- Bildning: texter från Esaias Tegnér till Sven-Eric Liedman* (2012). Red. Anders Burman och Per Sundgren. Göteborg: Daidalos. (Inledning och texter av bl.a. Valfrid Palmgren, Oscar Olsson, Carl Cederblad och Sven-Eric Liedman)
- Boken åter i centrum: samverkan mellan folkbildning och folkbibliotek – igår, idag och imorgon* (1983). Red. Lars Ljunggren. Stockholm: Bibliotek i Samhälle.
- Hjelmqvist, Fredrik (1934). "Extensivt och intensivt biblioteksarbete". *Biblioteksbladet*, 1934, s. 85-91.
- Hjelmqvist, Fredrik (1928). "Stockholms stadsbibliotek och några ord om ett modernt stadsbiblioteks uppgifter". *Ord & Bild*, 1928, s. 337-350.
- Kjellberg, Knut (1922). *Själskultur: etiska söndagsföreläsningar*. Stockholm: Geber.
- Liedman, Sven-Eric (1999). *I skuggan av framtiden: modernitetens idéhistoria*. Stockholm: Bonnier.
- Myrstener, Mats (1966). "Stockholms stadsbiblioteks tillkomst: ekonomi, ideologi och kamp om fritiden". *Svensk biblioteksforskning*, 1996:4, s. 13-25.
- Möhlenbrock, Sigurd (1989). *Folkbildning och bibliotek: försök till en syntes: minnesfragment*. Göteborg, Tre Böcker.
- Palmgren, Valfrid (1912). *Betänkande afgivet av kommittén för utredandet af frågan "om och i hvilken utsträckning ett centralbibliotek för Stockholm må kunna åstadkommas"*. Stockholm: Stockholms stadsfullmäktiges handlingar, 1912, bihang 158.
- Skoglund, Crister (1991). *Vita mössor under röda fanor: vänsterstudenter, kulturradikalism och bildningsideal i Sverige 1880-1940*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Svenska bildningstraditioner* (2012). Red. Anders Burman och Per Sundgren. Göteborg: Daidalos.
- Åberg, Åke (1982). "Folkbibliotekens historia intill 1960-talet" i *Folkbibliotek i tal och tankar: en faktarapport från Biblioteksutredningen*. S. 47-87. Stockholm: Liber.

Tankeväckande nord-amerikansk antologi om referensarbete och social rättvisa

Adler, Kate, Beilin, Ian & Tewell, Eamon (red.) (2018). *Reference Librarianship & Justice : History, Practice & Praxis*. Library Juice Press

REFERENSARBETET TILLHÖR traditionellt sett kärnan i bibliotekarieprofessionen, så till den grad att avsaknaden av ”riktiga frågor” i informationsdisken kan upplevas som problematiskt. Men oavsett vilka frågor vi får i informationsdisken är mötet mellan användaren och bibliotekarien alltid lika viktigt, något som betonas i antologin *Reference Librarianship & Justice*, som lyfter fram olika aspekter av referensarbetet och referensbibliotekariens i förhållande till social rättvisa (*social justice*). Tyngdpunkterna ligger på social rättvisa för den icke-vita amerikanska befolkningen, fängelseinterner och personer som identifierar sig som hbtq. Frågor som diskuteras rör sig kring referensbibliotekariens identitet i förhållande till det sammanhang hen verkar i: vilken roll har hen i arbetet för ett mer inkluderande och rättvist samhälle, hur kan hen verka?

Bokens olika kapitel beskriver och diskuterar, med två undantag hämtade från Filippinerna och Ukraina, nordamerikanska förhållanden, läs USA. Med detta sagt är texterna i många aspekter allmängiltiga och i allra högsta grad relevanta och intressanta också för en svensk läsare.

Boken är indelad i tre delar: ”History”, ”Practice” och ”Praxis”. Till den historiska delen hör Iyra S. Buenrostros och Johann Frederick A. Cabbahs text om den roll som universitetsbiblioteket vid University of Philippines Diliman spelade under undantagstillståndet i Filippinerna 1972–81. Bibliotekets anställda tog mycket stora risker för att bevara delar av samlingarna som riskerade att rensas ut och tog också emot forskares material som kunde bedömas som regimkritiskt. Tack vare biblioteket har mycket dokumentation från denna period bevarats för eftervärlden.

Jeff Hirschys kapitel i samma del beskriver två arkiv i staden Birmingham i Alabama, båda med uppdrag att samla och tillgängliggöra dokumentation om stadens icke-vita befolkning från stadens grundande och framåt. Institutionerna är relativt nybildade, Birmingham Public Library Department of Archives and Manuscripts bildades 1976 och Birmingham Civil Rights Institute så sent som 1992. Hirschy diskuterar den viktiga frågan om hur urvalet i arkiv och samlingar påverkar vår syn på historien. I Birmingham var det tidigare den vita medel- och överklassens dokument och samlingar som bevarades, de nybildade institutionerna möjliggör en mer heltäckande bild. Det här en fråga som är aktuell också

för svenska arkiv och specialsamlingar. Ett seminarium om inkluderande arkiv hölls i Lund 2017. Hur inkluderande är våra arkiv, speglar de det moderna Sveriges mångfacetterade samhällen eller är arkivbildarna främst vita män?

Flera av kapitlen i delen ”Practice” diskuterar på olika sätt referensarbete för fängelseinterner. En röd tråd i de olika bidragen är hur betydelsefullt referensarbete är för interners möjlighet till *empowerment* (egenmakt), att till exempel utbilda sig, driva rättsliga frågor och förbereda sig inför frigivningen. De tar också upp den etiska balansgången mellan att tillfredsställa användarnas informationsbehov och samtidigt följa lagar och regler som förbjuder viss typ av information på fängelser. Det finns givetvis stora skillnader vad gäller kriminalvård och fängelser mellan USA och Sverige, men mycket torde också vara gemensamt. Den långsamma processen exempelvis, svenska interner har inte heller tillgång till internet och e-post, något som ju för de flesta är en naturlig och stor del av vardagen.

Kapitlen i den sista delen i antologin, ”Praxis”, handlar om hur referensbibliotekariens i sitt arbete kan samverka med och bemöta användare. Författarna utgår från olika teoretiska modeller, gemensamt är dock hur de lyfter vikten av empati, ömsesidighet och likvärdighet i referenssituationen. Flera av texterna är mycket tankeväckande och får mig att reflektera över min egen roll i arbetet som referensbibliotekarie och i mötet med användare, hur viktigt det är att skapa förutsättningar för ett jämställt, engagerat och personligt (men inte privat) möte mellan användaren och mig, oavsett om det är ett fysiskt eller virtuellt möte. Inte minst inspireras jag av den avslutande texten, Shawn(ta) Smith Cruz ”Lesbian Librarianship for all: A Manifesto”, som leder till slutsatser som jag i första hand inte hade förväntat mig. Smith Cruz drar paralleller mellan bibliotekariens i akademiska institutioner och den lesbiska kvinnan i queer-kulturen och kommer fram till att båda är marginaliserade. Enligt hennes resonemang kan vi alla vara ”lesbiska bibliotekarier” genom att utöva ett inkluderande referensarbete som medvetet använder källor och material från alla delar av samhället, också källor från exempelvis icke-heterosexuella eller icke-vita upphovskvinnor och -män.

Sammanfattningsvis är *Reference Librarianship & Justice* en aktuell och viktig publikation, som bidrar till samtalet om bemötande och inkludering i bibliotekets och bibliotekariens möte med användare. Den fyller en viktig funktion av kritisk reflektion som är nyttig och kan inspirera inte bara amerikanska utan även svenska biblioteksarbetare.

Åsa Forsberg

”Stop sharing, start organizing”

Lovink, Geert & Rossiter, Ned (red.) (2018). *Organization After Social Media. Minor Compositions*. Tillgänglig på <http://www.minorcompositions.info/?p=857>.

UPPKOMSTEN OCH KONSOLIDERINGEN av ett fåtal helt dominerande sociala medieplattformer har i grunden förändrat det sociala samspelet människor emellan. Även formerna för människors interaktion online har radikalt stöpts om: den vildvuxna plats internet var under det tidiga 00-talet, med sin rika och utspridda flora av forum, bloggar och mejlinglistor, är ett minne blott. Idag passerar en stor majoritet av världens alla digitala flöden genom noder som kontrolleras av molnets monopolföretag, företag som i vår del av världen oftast stavas Google eller Facebook.¹ Det är inte nödvändigtvis så att den äldre infrastrukturen har försvunnit, snarare har den blivit helt beroende av de tjänster som dessa företag tillhandahåller. Man kan beskriva denna utveckling – denna ”nätets kontrarevolution”, för att låna ett begrepp från Rasmus Fleischer² – i termer av att decentraliserade och distribuerade *nätverk* ersätts av centraliserade *plattformer*. En annan möjlig beskrivning är att informationsrymdens tidigare fritt tillgängliga resurser privatiseras, inhägnas och låses in, ofta genom infångandet och exploateringen av användares data.

En av de i mitt tycke skarpaste teoretiker som kritiskt utforskar denna utveckling är nederländske Geert Lovink. Lovink är något av en veteran när det gäller såväl medieteorier som medieaktivism, och han har skrivit ett antal böcker som utifrån en mångfacetterad teoretisk arsenal angriper de sociala mediernas maktövertagande. Lovink är dessutom grundare till Institute of Network Cultures, ett Amsterdambaserad forskningsinstitut som inte enbart ägnar sig åt kritisk-teore-

tisk forskning och publicering, utan som också aktivt försöker bidra till skapandet av alternativa plattformer och andra tekniska verktyg. I den nyutkomna boken *Organization After Social Media* undersöker han tillsammans med den i Australien verksamme medieprofessorn Ned Rossiter förutsättningarna för politisk organisering i opposition mot denna ordning. Dock är det inte fråga om politisk teori i största allmänhet, utan, som kanske kan anas av bokens titel, om mer specifika diskussioner kring medie- och internetaktivism samt av frågor om hur diverse mjuk- och hårdvara kan fungera som redskap för organisering.

”Likgiltighetens tid är förbi!”, förkunnar de båda författarna någonstans i boken: det bubblar av missnöje – över arbetslöshet, stagnation och djupnande klyftor; över den planetära ekologiska krisen. Det senaste decenniet har vi också sett en lång rad uppseendeväckande sociala uppror, från den arabiska våren via Occupy och Black Lives Matter till de franska gula västarna. Om vi tillåter oss en viss generalisering har många av dessa rörelser utmärkt sig genom att de med kreativ användning av den nyaste digitala informationstekniken mycket snabbt – explosionsartat och ”från ingenstans” – lyckats åstadkomma stora mobiliseringar. Lovink och Rossiter konstaterar att sociala mediernas roll i dessa mobiliseringar ofta överdrivs, inte minst av journalister i jakt på en slagfärdig och iögonfallande förenkling. Icke desto mindre, som alla som ägnar sig åt någon form av organisering vet, om det så rör sig om startandet av en läsecirkel eller om sammankallandet av en massdemonstration, så är en tongivande användning av diverse sociala medieplattformer närmast ofrånkomlig – det är via dessa som människor nås och det är här lättillgängliga redskap för att nå ut till dem erbjuds.

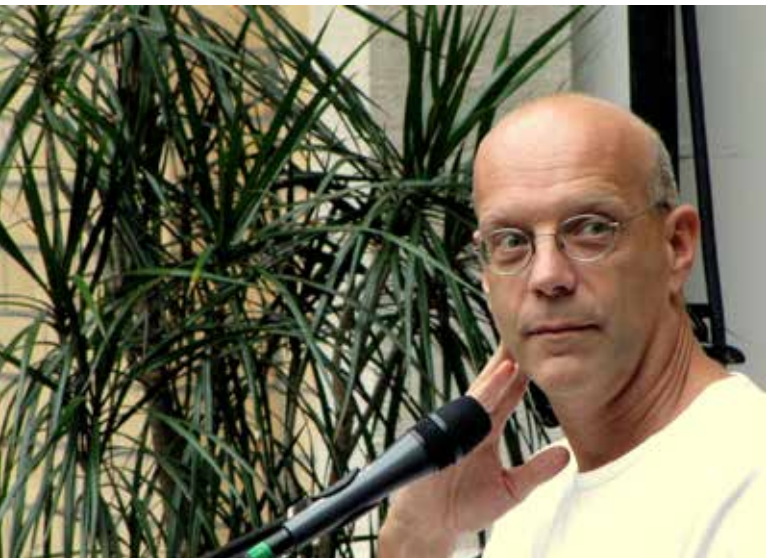
En konsekvens av detta är att den som försöker ägna sig åt politisk organisering måste konkurrera om människors uppmärksamhet med ett outhärligt elektroniskt flöde av distraktioner – att distrahera är trots allt det syfte som dessa plattformer har utformats i enlighet med. Resultatet blir lätt en närmast kronisk oförmåga till långsiktighet. Så har också ovan nämnda rörelser efter hand klingat av, trots att de inte sällan

¹ André Staltz konstaterade i en uppmärksam bloggpост i oktober 2017 (<https://staltz.com/the-web-began-dying-in-2014-heres-how.html>) att dessa två jättar tillsammans har ett direkt inflytande över mer än 70 procent av internettrafiken på de amerikanska kontinenterna. Situationen i Europa utanför Ryssland är inte nämnvärt annorlunda.

² Fleischer, Rasmus (2013). *Tapirskrift*. Stockholm: Axl Books.

i ett tidigt skede tvingat makthavare till spektakulära eftergifter. I det vakuum som därefter uppstått har mer välorganiserade krafter trätt in, ofta från höger. Detta är orsaken till att Lovink och Rossiter i bokens inledningsskede slår fast att den politiska organiseringens främsta strategiska dilemma i vår tid rör möjligheten till att skapa hållbara organisatoriska former.

Existerande plattformar kan inte erbjuda en stabil grund för sådana former, varför den som vill ägna sig åt organisering måste söka öppningar vid sidan av eller bortom de sociala

Geert Lovink. Foto: Ziko van Dijk (via Wikimedia Commons, CC BY-SA).

medierna, eller förbereda sig på det som kan komma efter dem. Rossiter och Lovink avvisar med enfaset det de benämner som "offline-romantik": att lämna Facebook, minimera sin skärmtid och ta regelbunden semester från sin uppkopplade tillvaro må medföra sinnesro, men erbjuder inte en väg framåt. Att träffas IRL är många gånger dessutom både dyrt och opraktiskt, påpekar de syrligt. Lika lite går det att nöja sig med att bygga rena online-rörelser. De båda författarna har heller inte mycket till övers för nostalgisk längtan: 1900-talets framgångsrika organisatoriska former, som partiet eller fackföreningen, kan inte visa vägen ur våra nuvarande läsningar, eller åtminstone inte längre erbjuda universallösningar. Istället skisserar Lovink och Rossiter en teknosocial form, en "spekulativ politisk design", som de benämner *organiserade nätverk*, eller i dess engelska kortform: *orgnets*.

Exakt vilka komponenter dessa organiserade nätverk tänks bestå av beskrivs aldrig i djupare detalj. *Organization After Social Media* är inte en instruktionsbok utan ett teoretiskt försök att finna öppningar och utvägar – det är så författarnas användning av begreppet "spekulativ" ska förstås. Istället ringar de via en lång rad exempel, erfarenheter, impulser och embryon in konturerna av hur orgnäten skulle kunna

förverkligas och vad de skulle kunna vara. Klart är i alla fall att de inte kan vara tillfreds med den infrastruktur som är underställd molnmonopolen: de kan inte nöja sig med Twitter-flöden och Facebook-grupper, utan måste skapa egna, autonoma plattformar. Det finns flera skäl till detta, varav ett givetvis är att de organiserade nätverken måste kunna skydda sin kommunikation och de data som de genererar från såväl staters som privata intressens snokande blickar. Lovink och Rossiter undersöker i viss detalj hur löftesrika teknologier som kryptering och blockkedjor här kan erbjuda gångbara tekniska lösningar. Lika viktigt, om inte viktigare, är dock att bryta med de sociala mediernas relationella logik: istället för de "svaga band" som skapas då vi "följer" någon eller addar ytterligare en "vän" bland hundratals andra måste orgnäten bygga "starka länkar" – djupare och mer hållfasta affiniteter mellan människor som gör det möjligt för nätverken att bli mer än ett kommunikationsmedel och istället fungera som redskap för handling.

Av de många spår denna bok innehåller har jag här endast i korthet behandlat några huvuddrag. Att utforska organiserade nätverk som en spekulativ, socioteknisk form för politisk organisering är ett teoretiskt projekt som Lovink och Rossiter ägnat ett drygt decennium åt, och *Organization After Social Media* är sammansatt av texter som har författats under denna tid. Detta lyser igenom på flera olika sätt. Till bokens styrkor hör att de idéer som diskuteras har den typ av genomtänkta djup som endast kan uppstå genom mångårig bearbetning. Den antologiartade utformningen gör att boken kretsar kring ett antal kärnproblem som angrips från olika vinklar i de olika texterna. Här uppstår också en viss tendens till upprepning, men denna tynger inte läsningen i någon högre grad, inte minst eftersom bokens teoretiska innehåll inte sällan är av den svårgripbara art som kan tjäna på att repeteras.

Den som sedan tidigare är någorlunda bekant med den typiska stilistiken hos Lovinks prosa kommer snart att känna igen sig, trots bokens kollaborativa natur. En av de viktigare orsakerna till att jag personligen skattar Lovink högt är hans språkliga skicklighet: de texter han producerar utmärks av att de tycks inbjudas till att bli citerade, och det ofta. Hans meningsbyggnader utmärks av slagkraftig koncentration och de angriper sin samtid med träffsäker, svartsynt humor. Denna svartsynthet till trots är *Organization After Social Media* inte en pessimistisk bok, och en viktig orsak till detta är den sökande och framåtriktade inställning som driver texterna. Inställningen sammanfattas bra i en av författarnas många träffsäkra meningar: "Critique is not a mood or a sentiment, but a plan to organize things differently" (s.78). Med detta i åtanke återstår endast den förvisso inte ringa uppgiften att förvandla de teoretiska resonemangen till konkreta former för organisering.

Daniel Lind

Avsändare:
bis c/o J Dalmalm
Stigbergsvägen 11
752 42 Uppsala

Nästa nummer:

Nästa nummer av *bis* utkommer den 21 juni. Vi tar gärna emot material till numret! Skicka ditt bidrag till tidskriftenbis@gmail.com senast den 15 maj.

Vill du få fler biblioteks-nyheter från vänsterhåll?

BiS digitala nyhetsbrev innehåller nyheter, information och tips för dig som vill bevaka biblioteksutvecklingen ur ett vänsterperspektiv.

Det enda du behöver göra för att få nyhetsbrevet är att anmäla ditt intresse på vår hemsida foreningenbis.com.

bis 4/2018. Foto: Martin Persson.

Föreningen BiS?

BiS står för Bibliotek i Samhälle. Vi är en socialistisk biblioteksförening som verkar för att utveckla biblioteken och samhället i en mer progressiv riktning.

BiS vill att biblioteken ska

- stödja yttrandefriheten och ge tillgång till information som grund för kunskap, opinionsbildning och samhällskritik
- drivas i offentlig regi och utvecklas i dialog med användare och närsamhälle
- arbeta normkritiskt, antirasistiskt, jämställt och jämlikt
- arbeta uppsökande, läsfrämjande och vägledande med särskilt fokus på dem som riskerar att hamna på fel sida om den växande informationsklyftan
- aktivt erbjuda information, kultur och litteratur som utgör komplement och alternativ till det kommersiellt gångbara.

Engagera dig i BiS!

Vill du veta mer om BiS och kanske engagera dig i föreningen? Tveka inte att ta kontakt med oss!

Kontaktpersoner

Stockholm: Tobias Willstedt
tralalaisdead@hotmail.com, 0709-185984

Göteborg: Anna Hallberg
anna.hallberg@kultur.goteborg.se, 031-3653081

Malmö: Martin Persson
oeoe@zitherlessons.net, 0737-023790

Umeå: Ida Holmlund
idaholmlund@yahoo.se

Söderhamn: Anna Strandow Öhman
annastrandow@gmail.com

Vill du bli kontaktperson på din ort? Hör av dig!